

OTVORENA PRAVDA

- analiza transparentnosti crnogorskog pravosuđa -

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

VLADA CRNE GORE
MINISTARSTVO PRAVDE

OTVORENA PRAVDA

- analiza transparentnosti crnogorskog pravosuđa -

Izdavač:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Urednica:

Daliborka Uljarević

Autori:

Siniša Gazivoda

Mira Popović

Saradnici:

Snežana Kaluđerović

Vasilije Radulović

Maja Marinović

Dizajn i produkcija:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

ISBN 978-9940-44-008-4

COBISS.CG-ID 39048208

*Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education*

Ova publikacija je dio projekta *Otvorena pravda* koji realizuje Centar za građansko obrazovanje (CGO) uz finansijsku podršku Ministarstva pravde.

SADRŽAJ

1. Uvod	4
2. Zakonodavni i institucionalni okvir	5
3. Funkcionalnost internet stranica pravosudnih organa u Crnoj Gori	8
a. Osnovni podaci o sudovima i tužilaštвима	10
b. Dostupnost i upotrebljivost statistичkih podataka	12
c. Dostupnost optužnica i presuda na sajtovima	14
4. Slobodan pristup informacijama	15
5. Pravosuđe kroz vizuru medija	17
6. Transparentnost pravosuđa i građani	21
a. Istraživanje javnog mnjenja	21
b. Kvalitativno istraživanje	24
7. Kako pravosuđe vidi sebe?	28
8. Zaključci i preporuke	32
9. Literatura	36

UVOD

Transparentnost je jedan od postulata demokratske države koji ukazuje koliko su organi javnog sektora odgovorni prema građanima i građankama. Na žalost, taj postulat u Crnoj Gori još nema adekvatnu prepoznatljivost, na što opominju nalazi relevantnih nevladinih organizacija, kao i međunarodni izvještaji, među kojima i izvještaj Evropske komisije¹.

Pravosuđe kao treća grana vlasti, pored zakonodavne i izvršne, nosi ogroman teret očekivanja u tekućem procesu pregovora sa Evropskom unijom. Ovo se naročito odnosi na preuzete obaveze kroz Poglavlje 23 (Pravosuđe i temeljna prava), koje sa Poglavljem 24 (Pravda, sloboda i bezbjednost), predstavlja početnu i završnu tačku crnogorskih pregovora sa EU, ali i ukupnih reformskih procesa u državi.

Strategija reforme pravosuđa 2014-2018, kao i Nacrt Strategije reforme pravosuđa 2019-2022, unaprjeđenje odnosno povećanje stepena transparentnosti postavlja kao jednu od strateških smjernica.² Dodatno, u Nacrtu Strategije reforme pravosuđa 2019-2022, transparentnost pravosuđa se dovodi u korelaciju sa jačanjem povjerenja građana. Značajno je da su i nadležni organi prepoznali potrebu otvorenije komunikacije sa građanima, a naročito imajući u vidu činjenicu da u istraživanju javnog mnjenja³, koji je sproveo Centar za građansko obrazovanje (CGO), u aprilu 2019. godine, skoro polovina građana navodi da ne vjeruje nijednoj pravosudnoj instituciji u Crnoj Gori.

I pored napora da se strateški urede neka od pitanja koja se direktno tiču transparentnosti u pravosuđu, primjetno je da se godinama u izvještajima Evropske komisije o Crnoj Gori ponavljaju određene preporuke. Tako je u Izvještaju EK za 2019. godinu ukazano da je potrebno obratiti pažnju na oblasti izbora zaposlenih, naročito u dijelu onih koji sprovode finansijske istrage i vode evidenciju o zaplijenjenoj i konfiskovanoj imovini i koji moraju biti *regrutovani na osnovu transparentnih i objektivnih kriterijuma sa fokusom na njihove sposobnosti i profesionalne vještine*. Pored toga, izražava se zabrinutost zbog velikog broja slučajeva koji se okočavaju potpisivanjem sporazuma o priznaju krivice, a što može da dovede u pitanje dosljednost sprovođenja sankcija i nedovoljnu transparentnost u tom dijelu. Veoma je bitno, a što se i apostrofira, obezbijediti transparentnost u oblastima koje su osjetljive na korupciju.⁴

CGO je kroz projekat *Otvorena pravda*, prepoznajući ove izazove, išao u pravcu pružanja doprinosu u dijelu koji može jačati povjerenje građana, saradnju između pravosudnih organa i medija, ali i podizanje nivoa znanja predstavnika sudova i tužilaštava u komuniciranju sa javnošću, na jednoj strani, a građana o osnovnim postulatima etičkih kodeksa nosilaca pravosudnih funkcija, na drugoj strani.

1 <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-montenegro-report.pdf>

2 Ministarstvo pravde, Strategija reforme pravosuđa 2014-2018. i Strategija reforme pravosuđa 2019-2022.

3 <http://media.cgo-cce.org/2019/04/CGO-Transparentnost-pravosuda-PPT-F.pdf>

4 <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-montenegro-report.pdf>

ZAKONODAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR

Prilikom analize zakonodavnog i institucionalnog okvira koji reguliše transparentnost pravosuđa mogu se zasebno posmatrati dvije cjeline. Prva podrazumijeva okvir koji se odnosi na transparentnost samih postupaka koje sprovode sudovi i tužilaštva u vršenju svojih ustavnih i zakonskih nadležnosti. Druga se odnosi na transparentnost tužilačke i sudske uprave, odnosno vođenja poslova koji obezbjeđuju pravilan i blagovremen rad i poslovanje sudova i tužilaštava, a tiču se se naročito unutrašnjeg rasporeda poslova, razmatranja pritužbi i predstavki, vođenja evidencija i izveštaja, rada pisarnica i arhiva, stručnih, administrativnih, informatičkih, analitičkih i drugih poslova, kao i finansijskog i materijalnog poslovanja i slično.

Ustav propisuje da je rasprava pred sudom javna i da se presude izriču javno⁵. Prema ustavnom određenju, sud može isključiti javnost sa rasprave ili njenog dijela iz razloga koji su nužni u demokratskom društvu i to samo u obimu koji je potreban u interesu morala, javnog reda, kada se sudi maloljetnicima, radi zaštite privatnog života stranaka, u bračnim sporovima, u postupcima u vezi sa starateljstvom ili usvojenjem, radi čuvanja vojne, poslovne ili službene tajne i zaštite bezbjednosti i odbrane Crne Gore.

Komplementarna ograničenja prisustva javnosti u sudsakom postupku predviđaju i Zakonik o krivičnom postupku⁶ i Zakon o parničnom postupku⁷. Ovi procesni zakoni daju određenu razradu ustavnih ograničenja, dok bi propisivanje dodatnih ograničenja bilo neustavno. U opštim načelima Zakonik o krivičnom postupku propisuje i obavezu svih lica da svojim izjavama o krivičnom postupku ne krše prepostavku nevinosti, te da ne vrijeđaju pravila postupka, prava oštećenog i okrivljenog, kao i načelo sudske nezavisnosti⁸.

Zakon o sudovima propisuje nadležnost predsjednika suda i lica ovlašćenog za poslove odnosa sa javnošću, kojeg određuje predsjednik suda, da daju informacije o radu suda. Takođe, ovim Zakonom propisano je i da se informacije koje bi mogle biti od uticaja na vođenje sudsakog postupka ne mogu učiniti dostupnim javnosti⁹. Za davanje informacija o radu Državnog tužilaštva ovlašćeni su vrhovni državni tužilac, rukovodioci državnih tužilaštava i lica određena za vršenje poslova odnosa sa javnošću, a takođe je propisano da se neće davati informacije koje bi uticale na vođenje postupka.¹⁰ Zakon o državnom tužilaštvu propisuje i ograničenje da se mogu davati samo informacije o radnjama koje su preduzete ili se preduzimaju, bez navođenja imena učesnika u postupku i sadržaja preduzetih radnji.

5 Ustav Crne Gore, član 120

6 Zakonik o krivičnom postupku, član 314

7 Zakon o parničnom postupku, član 284

8 Zakonik o krivičnom postupku, član 3

9 Zakon o sudovima, član 65

10 Zakon o Državnom tužilaštvu, član 135

Ovakav pristup je u skladu sa dobrom praksom i opšteprihvaćenim pravnim standardima u kojima važi princip da sudija „govori“ svojom odlukom. Dakle, sudije ne mogu u javnosti obrazlagati ili dodatno objašnjavati svoje odluke i to od njih ne treba ni očekivati.

S druge strane, javnost ima pravo da komentariše sudske postupke čak i dok su oni u toku. Takav princip razvio se u ranoj praksi Evropskog suda za ljudska prava koji je, još 1979. godine u jednoj odluci, ukazao da iako sudovi jesu forum za rješavanje sporova to ne znači da se o sporovima ne može voditi prethodna diskusija na drugom mjestu, bilo u specijalizovanim časopisima ili štampi uopšte, ili u javnosti¹¹.

Međutim, prilikom komentarisanja aktuelnih sudske postupaka i stručna i laička javnost mora se ograničiti na komentarisanje činjenica i, eventualno, davanje ličnog mišljenja o pravnim pitanjima. Mora se imati u vidu da je legitimni cilj za ograničenje slobode izražavanja zaštita autoriteta i nepristrasnosti sudstva. A to znači da se treba uzdržavati od komentarisanja ličnosti sudija i davanja ličnih kvalifikacija. Takođe, potrebno je pokazati poseban senzibilitet prema tome da bi takvo ponašanje dovelo sudije u neravnopravan položaj, a budući da imaju ograničenje učešća u javnim polemikama u pogledu predmeta u kojima postupaju.

Sudski poslovnik propisuje obavezu da se sve pravosnažne odluke redovno anonimiziraju i objavljaju na internet stranicama¹². Ovakav način objave sudske odluka omogućava značajno veću "vidljivost" pravde nego sama javnost sudskog postupka. Iako javnost ima mogućnost da prisustvuje suđenjima takvi slučajevi su zanemarljivo rijetki i suđenjima uglavnom prisustvuju samo građani koji su posredno ili neposredno zainteresovani za ishod konkretnog sudskog spora. Naravno, javnost suđenja je od presudne važnosti za mogućnost prisustva medija, a što dalje omogućava izvještavanje o predmetima od posebnog interesovanja opšte javnosti.

Takođe, vođenje statistike i evidencije propisano je Sudskim poslovnikom¹³, a normirano je da se iste vode u skladu sa metodologijom za izradu izvještaja o radu sudova Sudskog savjeta, Uputstvima o postupcima, metodama i rokovima za prikupljanje statističkih podataka u skladu sa smjernicama Evropske komisije za efikasnost pravosuđa (CEPEJ) i organa uprave nadležnog za poslove statistike.

Pravilnik o unutrašnjem poslovanju Državnog tužilaštva propisuje obavezu vođenja evidencija u skladu sa tim pravilnikom i posebnim uputstvima vrhovnog državnog tužioca¹⁴.

U Nacrtu Strategije reforme pravosuđa 2019-2022¹⁵ navodi se da je Vrhovni sud donio Komunikacioni protokol sudova u Crnoj Gori (KOPS), sačinjen prema međunarodnim standardima koji uvodi novi model odnosa sa javnošću i to na način što će u svakom sudu biti imenovan sudija portparol, dok će u Vrhovnom sudu biti zapošljen medijski

¹¹ Presuda ESLJP-a u predmetu *Sunday Times vs The United Kingdom* (broj predstavke 6538/74)

¹² Sudski poslovnik, član 40

¹³ Sudski poslovnik, član 44

¹⁴ Pravilnik o unutrašnjem poslovanju Državnog tužilaštva, član 37

¹⁵ <http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/199239/Javna-rasprava-Nacrt-strategije-reforme-pravosuda-2019-2022-i-Nacrt-akcionog-plana-za-implementaciju-strategije-reforme-pravosud.html?alphabet=lat>

konsultant. Radi se o vrlo dobrom pristupu, jer učešće medijskog konsultanta može doprinijeti rješavanju dosadašnjeg problema izraženog u komunikaciji sudova sa javnošću koji se manifestuje u saopštenjima koja su nerijetko pisana striktno pravničkim stilom koji je nedovoljno razumljiv opštoj javnosti. Zamjerka je u dijelu što KOPS još uvijek nije objavljen na web portalu sudova, pa samim tim nije dostupan javnosti¹⁶.

Vrhovni državni tužilac donio je 2016. godine Uputstvo o postupanju u odnosima s medijima, a koje je dopunjeno tokom 2017. godine. Uputstvo propisuje da komunikaciju sa medijima treba izgrađivati na partnerskom odnosu sa akcentom na pravo javnosti da zna i da bude informisana. Propisano je da komunikaciju sa medijima vrše tužioci portparoli, te da je rok za davanje odgovora na pitanja upućena e-mailom tri dana, osim u situacijama kada se radi o aktuelnim dešavanjima i gdje odgovor treba dati u najkraćem roku. Posebno je interesantno što Uputstvo naglašava da treba voditi računa o novinarskim rokovima pa daje okvirne napomene kada se zaključuju štampani mediji, kao i kada elektronski mediji emituju informativne emisije. Prema informacijama iz Državnog tužilaštva, u toku je izrada komunikacione strategije sa ciljem da se dodatno unaprijedi odnos sa medijima. U neposrednom razgovoru sa nosiocima tužilačkih funkcija¹⁷ identifikованo je da prema sadašnjoj regulativi, državni tužioci ne mogu sa sigurnošću utvrditi da li im je i u kojoj mjeri dozvoljeno da učestvuju na okruglim stolovima, panel diskusijama i sličnim formatima, ili da kao pravni stručnjaci gostuju u televizijskim emisijama. Zato je potrebno da se buduća komunikaciona strategija opredijeli u odnosu na ova pitanja i da uputi državne tužioce da se uključe u sve formate javnog tretiranja društveno interesantnih tema, a posebno kada se radi o opšteprihvaćenim standardima i stručnim pitanjima.

Informacije koje se tiču sudske i tužilačke uprave mogu se tražiti i shodno odredbama Zakona o slobodnom pristupu informacijama, dok se uvid i kopiranje spisa konkretnog predmeta ostvaruje u skladu sa procesnim zakonima.

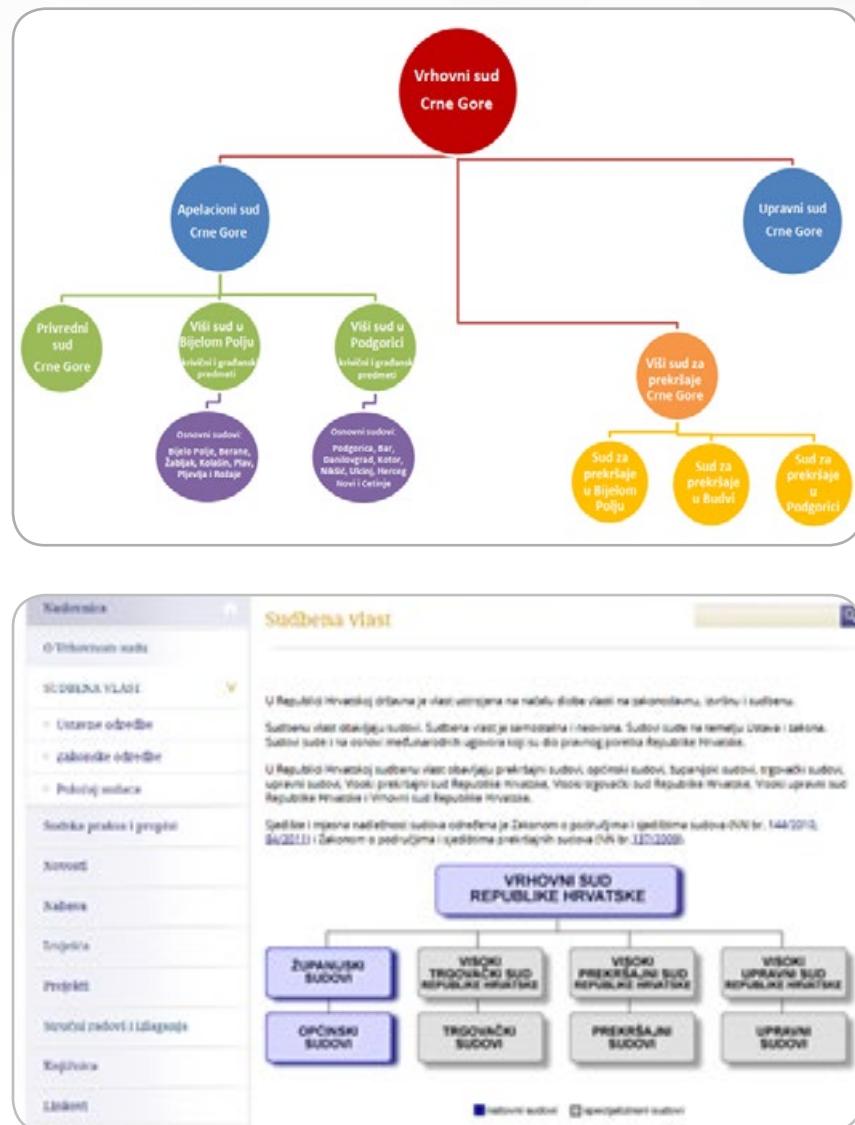
16 Posljednji pristup stranicama obavljen 24.juna 2019.godine.

17 Razgovori obavljeni 25.07.2019.

FUNKCIONALNOST INTERNET STRANICA PRAVOSUDNIH ORGANA

Za potrebu opšte procjene informativnosti i sistematicnosti web stranica crnogorskih pravosudnih organa analizirani su sajtovi tužilaštava i sudova u Crnoj Gori i oni sa kojima se mogu porediti u Republici Hrvatskoj, posljednjoj državi koja je pristupila Evropskoj uniji, a sa kojom je Crna Gora nekad dijelila isti pravni sistem u zajedničkoj državi SFR Jugoslaviji. U analizi je fokus na dijelovima za koje postoji procjena da bi ih trebalo unaprijediti.

Svi sudovi u Crnoj Gori su umreženi u jedinstven sistem [sudovi.me](#) koji obuhvata sve sudske instance i Sudski savjet. Pozitivno je što se na dijelu sajta koji se odnosi na Vrhovni sud nalazi i organogram sudova. Međutim, korisnije bi bilo da se, kao na sajtu Vrhovnog suda u Republici Hrvatskoj, nađu i dodatna pojašnjenja u smislu detaljnog opisa sudske vlasti, ustavnih i zakonskih osnova za vršenje ovlašćenja, ali i položaja sudija.¹⁸ To bi olakšalo građanima razumijevanje sistema i postupaka koje mogu pokrenuti pred kojim sudom. Potrebno je naglasiti da se u odjeljku za svaki sud u Crnoj Gori mogu naći informacije o radu datog suda. Međutim, radi se o pukom prepisivanju dijelova iz zakona koji regulišu ovu oblast i to bi trebalo „prevesti“ na jezik razumljiv široj javnosti i uklopiti u jedan tekst odnosno pregled čitavog sudskega sistema.

Slika 1. Uporedni prikaz organograma crnogorskog sistema i opisa sudske vlasti na sajtu Vrhovnog suda Republike Hrvatske

18 <http://www.vsrh.hr/EasyWeb.asp?pcpid=30>

Način komuniciranja sa javnošću je jako bitan u izgradnji povjerenja građana i građanki u pravosudni sistem, ali i upoznavanja sa konkretnim radom sudstva. To se sada najčešće obavlja preko saopštenja, koja se objavljaju sukcesivno na naslovnoj stranici sudova ili drugih organa koji se nalaze na stranici sudovi.me, zajedno sa svim ostalim informacijama. Na sajtu Vrhovnog suda Republike Hrvatske, objave su podijeljene na saopštenja, predavanja, seminare, obavještenja i konkurse. Ovakav vid organizovanja objava predstavlja bolji model koji se preporučuje i crnogorskom sudstvu u najavljenom procesu unaprijeđenja komunikacije sa javnošću jer je sistematičniji, lakši za pretragu i bez tereta nepotrebnog prelaska beskrajne liste objava, a ostavlja, takođe, zainteresovanim izbor da čitaju ono što ih zapravo interesuje.

Slika 2. Prikaz podjele objava na sajtu Vrhovnog suda Republike Hrvatske

Dodatno, preporučuje se i objavljivanje stručnih radova i izlaganja sudija na događajima, jer bi to bio koristan uvid u kapacitete sudstva, kao i jednostavan način širenja mišljenja i pravnih stavova predstavnika pravosuđa, kojima to može biti i motivacija jer takvi njihovi radovi i izlaganja ostaju marginalizovani zbog šire javne nadostupnosti. Takođe, bilo bi korisno objavljivanje spiska svih projekata, uz ciljeve, rezultate i finansijski okvir tih projekata, a u koje je sudstvo uključeno kao korisnik ili koje sprovodi samostalno ili u saradnji sa nekim drugim organima ili organizacijama. Generalno uvezši, sam sajt sudovi.me nije loše koncipiran, dobro je što se informacije o većini sudova nalaze na istoj platformi, ali je vidno da je odavno napravljen i da ne uvažava savremene trendove u smislu dizajna, funkcionalnosti i preglednosti a što se odražava direktno i na njegovu informativnost, pa su u tom pravcu potrebna značajna unaprijeđenja.

Tužilaštva su, takođe, predstavljena na jednoj web stranici <http://tuzilastvocg.me>. To je korisno zbog broja tužilaštva, kao i u slučaju sudova. Uvidom u stranice tužilaštva stiče se utisak bazične informativnosti, ali je za poboljšanje i unaprijeđenje stanja potrebno primijeniti iste izmjene koje su navedene za sudstvo. U posmatranom periodu notirano je

da je stranica Tužilaštva bila nedostupna, a o čemu su izvještavali i crnogorski mediji¹⁹, što može ukazati na nedovoljnu uvezanost službe za odnose sa javnošću sa drugim službama u Tužilaštvu koje su dužne da brinu o finansijsko-tehničkim aspektima rada svih dijelova Tužilaštva. Podaci na ovim stranicama su ažurirani, ali bez kategorizacije a što utiče na proces pretrage, u smislu jednostavnosti i efikasnosti, pa bi trebalo mijenjati taj pristup kako bi sajt bio više okrenut najširem krugu korisnika, a samim tim bolje služiti i javnom interesu.

a. Osnovni podaci o sudovima i tužilaštvima

Većina crnogorskih građana i građanki, makar jednom u životu, ima iskustveni doživljaj sa pravosuđem a nije mali broj onih koji imaju mnogo češću komunikaciju. To posljedično kreira i interesovanje različitih javnosti. Stoga je važna otvorenost pravosuđa u čitavoj lepezi aspekata koji se odnose na njihov rad.

Na stranicama sudova i tužilaštava postoje kontakti koji su dostupni i izdvojeni u zasebne dijelove na sajtu. Za sudove je to u [gornjem desnom uglu](#), a sa lijeve strane u opadajućim menijima pod [kontakt informacije](#) za tužilaštva. Tu se mogu naći osnovne informacije, poput adrese suda/tužilaštva, radnog vremena, elektronskih adresa na koje građani i građanke i druga zainteresovana lica mogu pisati sudu/tužilaštvu.

Podaci o izborima i imenovanjima sudija i tužilaca se nalaze na stranicama u dijelu novosti. Kod sudova je to na stranici Sudskog savjeta i u vidu saopštenja za javnost. Tužilaštva imaju istu praksu, pri čemu se ova obaveštenja nalaze na dijelu stranice namijenjene Vrhovnom državnom tužilaštvu. Ta saopštenja ne sadrže detaljne informacije, a bilo bi korisno kada bi se i odluke o imenovanjima sa obrazloženjima redovno objavljivale na sajтовima sudova i tužilaštava da se javnost upozna sa onima koji predstavljaju ovu granu vlasti. Samo pet sudova ima objavljene kadrovske planove, a nijedno tužilaštvu nema objavljene kadrovske planove. Spiskovi sudija i tužilaca su

SAOPŠTENJE ZA JAVNOST

12. 07. 2019.

Sudski savjet je nakon Zakonom predviđene i obavljene procedure, danas izabrao 10 kandidata za sudije u osnovnim sudovima, i to:

Tijanu Badnjar, savjetnicu u Vrhovnom суду Crne Gore,
Anu Kraljević Milic, savjetnicu u Osnovnom судu u Podgorici,
Milenu Marković Vujanović, savjetnicu u Osnovnom судu u Podgorici,
Mirka Kojović, savjetnicu u Osnovnom судu u Podgorici,
Nedju Vuksovićević, savjetnicu u Osnovnom судu u Podgorici,
Krista Pejović, savjetnicu u Osnovnom судu na Cetinju,
Luku Radulovića, savjetnika u Osnovnom судu u Podgorici,
Vladimira Butatovića, savjetnika u Osnovnom судu u Podgorici,
Vladanu Raševiću, savjetnicu u Višem судu u Podgorici i
Jelenu Dukancović, savjetnicu u Osnovnom судu u Nikšiću.
Ovi kandidati će u narednom periodu pohađati dalju obuku u Centru za edukaciju u sudstvu i Državnom tužilaštvu, u trajanju od 9 odnosno 18 mjeseci.

Na istoj sjednici donijeta je odluka da se za sudiju Višeg судa u Bijelom Polju izabere Dragana Mrdak, dosadašnji sudija Osnovnog судa u Bijelom Polju.

Sudski savjet je upoznat sa dopisom NVO Akcija za ljudska prava (HRA), koji se odnosi na intervju sa kandidatima za izbor 10 kandidata za sudije u osnovnim sudovima. Konstatovano je da su neutemeljeni i neobjektivne ocjene o radu Sudskog savjeta i njegovom doprinisu reformi pravosuđa u Crnoj Gori. HRA je pojedine uzgredne opaske tretirala kao pitanja, izostavljanjem stručnih komentara i detaljsanija kojih ne odslikavaju suštinsku intervjuju. Polazeci od ovog i nekih ranijih iskustava u radu sa HRA, Savjet će se u narednom periodu odrediti u odnosu na konkretnе oblike dalje saradnje.

11.07.2019 -Saopštenje: Položili zakletve državni tužiloci

Pred Tužilačkim savjetom, zakletve su položili Vlada Dalović, izabran za državnog tužiloca u Višem državnom tužilaštvu u Bijelom Polju i Ljiljana Lakić izabrana za specijalnu tužiteljku u Specijalnom državnom tužilaštvu.

Čestitajući imenovanim tužilocima, Predsjednik Tužilačkog savjeta Ivica Stanković, istovremeno je izrazio uvjerenje da će izabrani tužiloci nastaviti uspješno da obavljaju tužilačku funkciju, i da će čuvati ugled i dostojanstvo tužilačke organizacije.

Slika 3. Prikaz saopštenja o izboru u sudovima (gore) i tužilaštvu (dolje)

dostupni na sajтовима, s tim što su na sajтовима sudova dostupne i biografije što kod tužilaca nije slučaj.

Pravosuđe je finansijski zavisno od izvršne vlasti i na taj problem i predstavnici pravosuđa često ukazuju. U Izvještaju Sudskog savjeta za 2018. godinu se navodi da je uz podršku eksperata Savjeta Evrope, Sudski savjet započeo proces analiziranja internog funkcionisanja i procedura ovog organa. Date su značajne preporuke za unapređenje funkcionisanja Savjeta i Sekretarijata u periodu 2019–2021, čime su stvoreni preduslovi za realizaciju istih tokom narednog perioda, posebno u dijelu finansijske nezavisnosti sudova u procesu planiranja i izvršenja budžeta, kao i sistema planiranja ljudskih resursa i razvoja kapaciteta zaposlenih u Sekretarijatu. Očekuje se definisanje akcionog plana za unapređenje budžetskog planiranja sudova i Savjeta. Savjet će na osnovu utvrđenih predloga i mjera započeti internu proceduru raspodjele budžeta po korisnicima – sudovima, postupak izvršenja i odgovornost za izvršenje budžeta.²⁰ Podaci o prihodima i rashodima unutar pravosudnih organa su dati u godišnjim izvještajima njihovih savjeta. Ti podaci su prilično šturi, ali u skladu sa načinom izvješavanja ostalih organa državne uprave. Sudstvo i državno tužilaštvo predlažu i samostalno upravljaju budžetom. Radi se o značajnim sredstvima koja su za 2018.godinu iznosila oko 40 miliona (preciznije 37. 727 320,73 eura).

Struktura izvršenja budžeta potrošačke jedinice Tužilaštva u 2018.g. po izdacima

Funkcionalna klasifikacija	Ekonomska klasifikacija	Opis	Izvršenje u 2018.g.	%
30103		Tužilaštvo	8.962.024,97	100
	411	Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	6.672.222,88	74,45
	412	Ostala lična primanja	299.958,33	3,35
	413	Rashodi za materijal	201.690,01	2,25
	414	Rashodi za usluge	463.264,28	5,17
	415	Tekuće održavanje	37.092,14	0,41
	419	Ostali izdaci	949.641,11	10,60
	441	Kapitalni izdaci	165.060,17	1,84
	463	Otplate obaveza iz prethodnog perioda (udska izvršenja)	173.096,05	1,93

Najveće učešće u izvršenju budžeta potrošačke jedinice Tužilaštva imaju izdaci za bruto zarade i doprinose na teret poslodavca 74,45 %, ostali izdaci 10,60 % (troškovi krivičnog postupka, izrada i održavanje softvera, troškovi osiguranja, izdaci po osnova isplate ugovora o djelu, komunalne naknade), rashodi za usluge 5,17 % (rashodi za službena putovanja, reprezentaciju, komunikacione usluge, advokatske usluge, konsultantske usluge, bankarske usluge, usluge stručnog usavršavanja), ostala lična primanja 3,35 % (ostale naknade, otpremnine), rashodi za materijal 2,25 % (administrativni materijal, materijal za posebne namjene, rashod za energiju, rashod za gorivo), otplate obaveza iz prethodnog perioda- udska izvršenja 1,93 % (izvršenje je preko Ministarstva finansija), kapitalni izdaci 1,84 % (izdaci za spremu), tekuće održavanje 0,41 % (tekuće održavanje opreme i građevinskih objekata).

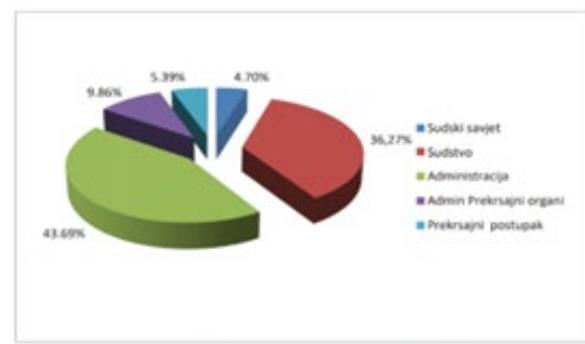
Slika 4. Prikaz budžeta koji je potrošen u 2018. godini za tužilaštvo²¹

20 Izvještaj o radu Sudskog savjeta za 2018 godinu, str. 78

21 Izvještaja Tužilačkog savjeta za 2018.godinu

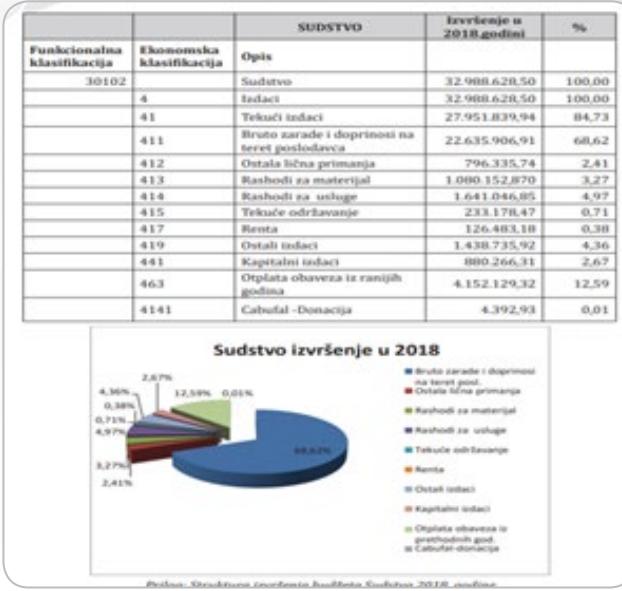
Zakonom o budžetu Crne Gore za 2018. godinu, odobrena sredstva za Potrošačku jedinicu „Sudstvo“ iznose 28.777.436,05€, a koja su realizovana kroz pet programa:

1. Program – Sudski savjet (301022291)	1.351.345,60€
2. Program – Sudstvo (301022301)	10.463.521,86€
3. Program – Administracija (301022311)	12.573.102,19€
4. Program – Admin Prekrasnji organi (301022701)	2.837.144,16€
5. Program – Prekrasni postupak (301022711)	1.552.322,24€

Prilog: Struktura odobrenog Budžeta Sudstva 2018. godine

Najveće učešće u odobrenom budžetu ima program Administracija (43,69%), zatim Sudstvo (36,27%), Administracija prekrasi (9,86%), Prekrasni postupak (5,39%) i Sudski savjet (4,70%).

Slika 5. Prikaz budžeta koji je potrošen u 2018. godini za sudstvo²²

b. Dostupnost i upotrebljivost statističkih podataka

Sudski savjet je, shodno svojim zakonskim obavezama, donio Uputstvo o izradi statističkih izvještaja o radu sudova u skladu sa smjernicama Evropske komisije za efikasnost pravosuđa (CEPEJ). Sudski poslovnik i ovo Uputstvo propisuju da sudsku statistiku izrađuje i objavljuje Sekretarijat Sudskog savjeta i to u formi standardizovanih izvještaja na mjesечноj, kvartalnom, polugodišnjem i godišnjem nivou i na način dostupan javnosti. Propisana je i mogućnost izrađivanja i objavljivanja statistike i na dnevnom i nedjeljnog nivou, u zavisnosti od potrebe, kao i način na koji izvještaji moraju biti dostupni javnosti odnosno određeno je da se objavljuju na internet stranici Sudskog savjeta.

Suprotno propisanom, na internet stranici Sudskog savjeta, u rubrici "Izvještaj o radu"²³, od donošenja Uputstva 2014. godine do danas, objavljeni su samo godišnji izvještaji. Izuzetak je 2017. godina, kada je objavljen i jedan polugodišnji izvještaj za period od 1.1. do 30.6.2017. godine.

Iz pravnog okvira proizilazi da je objavljivanje mjesечnih, kvartalnih, polugodišnjih i godišnjih izvještaja obavezno, dok je objavljivanje statistike na dnevnom i nedjeljnog nivou fakultativno i vezuje se za postojanje potrebe. Međutim, osim što u navedenom periodu nije objavljen niti jedan od fakultativnih izvještaja, nije objavljen niti jedan obvezni mjesecni i kvartalni izvještaj, dok je objavljen samo jedan polugodišnji izvještaj.

Zakonom o sudovima propisana je obaveza predsjednika sudova da najkasnije do 10. februara tekuće godine objave na internet stranici suda godišnji izvještaj o radu za prethodnu godinu²⁴.

Analizom internet stranica svih sudova u Crnoj Gori, kroz portal [www.sudovi.me](http://sudovi.me), utvrđeno je da pojedini sudovi ne postupaju prema ovoj zakonskoj obavezi. Naime, Apelacioni sud Crne

22 Iz izvještaja Sudskog savjeta za 2018.godinu

23 Dostupno na: <http://sudovi.me/sscg/izvjestaj-o-radu/>

24 Zakon o sudovima, član 46

Gore, koji ima naročito važnu ulogu u sudskej grani vlasti, na svojoj internet stranici, u rubrici "Izvještaj o radu", nema objavljen izvještaj za 2017. godinu i 2018. godinu²⁵. Ovu zakonsku obavezu ne poštuju ni viši sudovi u Podgorici i Bijelom Polju, jer se u rubrici "Izvještaj o radu" na stranicama tih sudova ne nalaze izvještaji za 2018. godinu, iako su morali biti objavljeni najkasnije do 10. februara 2019. godine. Privredni sud i Upravni sud ažurno objavljaju godišnje izvještaje o radu, a to radi i najveći broj osnovnih sudova. Izuzetak su osnovni sudovi u Ulcinju i Kotoru koji na svojim stranicama, u rubrici "Izvještaj o radu" nisu objavili godišnje izvještaje za 2018. godinu²⁶. Najdrastičniji primjer kršenja ove zakonske obaveze predstavlja postupanje Osnovnog suda u Baru koji na svojoj internet stranici, u rubrici "Izvještaj o radu", nema nijedan objavljen godišnji izvještaj od 2015. godine²⁷. Pozitivan primjer predstavlja Viši sud za prekršaje Crne Gore koji, od početka 2018. godine, na ažurno objavljuje kvartalne, polugodišnje i godišnje izvještaje o radu.

Zakon o Državnom tužilaštvu, takođe, propisuje obavezu rukovodilaca državnih tužilaštava da, do 10. februara tekuće godine, na internet stranici tužilaštva objave godišnje izvještaje za prethodnu godinu.

Analizom internet stranica državnih tužilaštava u okviru portala www.tuzilastvocg.me utvrđeno je da su ažurno objavljeni izvještaji svih tužilaštava, uz izuzetak Osnovnog državnog tužilaštva u Pljevljima koje nema objavljen godišnji izvještaj o radu za 2018. godinu u rubrici koja je za to namijenjena²⁸.

U načinu i metodologiji sačinjavanja godišnjih izvještaja uočen je izvjestan napredak. Naime, u odnosu na raniji period, godišnji izvještaji o radu sudova rade se na ujednačen način što olakšava uporednu analizu. Godišnji izvještaji o radu Sudskog savjeta i ukupnom stanju zahtijevaju unaprijeđenja u dijelu potpunog usklađivanja sa smjernicama CEPEJ-a, na što upućuje i izvještaj Evropske komisije za Crnu Goru²⁹.

Indikator koji još uvijek nije ostvaren u izvještavanju, prema smjernicama CEPEJ-a, odnosi se na planiranje budžeta svakog pojedinačnog suda. U godišnjem izvještaju navedena je potrošnja budžetskih sredstava pojedinačno po sudovima, a bez opredjeljivanja planiranih budžetskih sredstava za svaki sud. Zakon o sudovima propisuje da se finansijska sredstva za rad sudova obezbjeđuju u razdjelu budžeta Crne Gore za sudstvo i to kao poseban program za svaki sud pojedinačno³⁰. Međutim, prilikom donošenja godišnjih zakona o budžetu postupa se suprotno navedenoj odredbi, pa je predviđena generalna potrošačka jedinica "Sudstvo", a bez razrade za pojedinačne sudove. Dok se ne promijeni ovakav način donošenja budžeta teško je očekivati i promjene u izvještavanju u ovom dijelu, odnosno poštovanje preporuka Evropske komisije.

Evropska komisija u svom izvještaju ocjenjuje i da statističke informacije o učinku pravosudnog sistema nisu sistematski analizirane, niti se koriste u svrhu upravljanja i donošenja politika. Ni ovaj problem vjerovatno neće biti moguće riješiti sve dok se sudske i tužilačke statistike ne budu vodile jednobrazno i nakon toga sistemske analizirale.

25 Posljednji pristup stranici obavljen 24.juna 2019.godine

26 Posljednji pristup stranici obavljen 24.juna 2019.godine

27 Posljednji pristup stranici obavljen 24.juna 2019.godine

28 Posljednji pristup stranici obavljen 24.juna 2019.godine

29 <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-montenegro-report.pdf>

30 Zakon o sudovima, član 74

Strategija informaciono-komunikacionih tehnologija pravosuđa, koju je sačinilo Ministarstvo pravde Crne Gore za period 2016-2020 godine, predviđa uvođenje jedinstvenog informaciono-komunikacionog sistema sudova, državnih tužilaštva, Ministarstva pravde i Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija. Uspostavljanje takvog sistema preduslov je za unaprijeđenje vođenja statistike i njeno korišćenje za kreiranje politika, a samim tim i važna karika u neophodnom procesu unaprijeđenja transparentnosti pravosuđa.

c. Dostupnost optužnica i presuda na sajтовima

Sudski poslovnik propisuje obavezu sudova da sve pravosnažne sudske odluke objavljaju na internet stranici suda u anonimiziranom obliku³¹.

Ova praksa korisna je iz više razloga. Objavljinjem sudske odluke se postiže vidljivost pravde, a po opšteprihvaćenoj maksimi nije dovoljno da je pravda zadovoljena, već mora biti vidljivo da je zadovoljena. Objavljinje sudske odluke omogućava sudijama, tužiocima i advokatima da na jednostavan način pretražuju stavove sudske prakse po određenim pravnim pitanjima i lakše riješe izazove sa kojima se susrijeću u radu. Mogućnost jednostavnog pristupa sudske praksi olakšava i jedinstvenu primjenu zakona, odnosno izbjegavanje različitog postupanja u sličnim pravnim stvarima, što je jedan od preduslova ostvarivanja pravne sigurnosti kao sastavnog elementa vladavine prava. Iz tih razloga je praksa objavljinja sudske odluke u dosadašnjem periodu imala brojne pozitivne efekte.

Analizom internet stranica pojedinačnih sudova, uočljivo je da Vrhovni, Apelacioni, Upravni i Privredni sud, kao i viši sudovi u Podgorici i Bijelom Polju, u kontinuitetu i ažurno objavljaju svoje odluke. S druge strane, prvostepeni sudovi tek posljednjih godina i to relativno ažurno objavljaju odluke, dok su u dužem vremenskom periodu objavljivali uglavnom one odluke koje su samim donošenjem pravosnažne.

Pojašnjenja radi, citirandom odredbom Sudskog poslovnika svaka odluka koja je pravosnažna morala bi biti i objavljena. Na primjer, kada Osnovni sud u Podgorici doneće presudu, pa stranka izjavi žalbu i nakon toga drugostepeni sud potvrdi presudu, Osnovni sud u Podgorici bi morao da objavi svoju presudu. Suprotno tome, u određenom vremenskom periodu, osnovni sudovi najčešće su objavljivali samo one odluke koje postaju pravosnažne u trenutku njihovog donošenja. Tako su se na sajтовima osnovnih sudova mogla vidjeti rješenja o sudskim poravnanjima, odluke po prigovorima protiv rješenja javnih izvršitelja i slično.

Pretragu sudske prakse bilo bi jednostavnije vršiti ukoliko bi odluke prvostepenog, drugostepenog i eventualno, suda trećeg stepena, u istom predmetu bile međusobno povezane (putem hyperlink-a). Tako bi se moglo pratiti odlučivanje sudova u istom predmetu pred sviminstancama. Ovakva tehnička mogućnost postoji, čak se i koristi iako u rijetkim slučajevima, ali bi morala postati ujednačena praksa.

Postoje i određeni problemi u anonimiziranju odluka koji moraju biti otklonjeni. Iako su takve situacije relativno rijetke, i možda se radi o tehničkim omaškama, one se moraju sprječiti. Naime, dešava se da budu objavljene presude sa podacima o ličnosti i to recimo jedinstvenim matičnim brojem ili slično. Takođe, dešavaju se i situacije u kojima se objavljaju presude sa punim imenima i prezimenima stranaka u sporovima u kojima je javnost isključena i u kojima se raspravlja o vrlo osjetljivim pitanjima kao što su utvrđivanje očinstva, bračni sporovi itd.

SLOBODAN PRISTUP INFORMACIJAMA

Pri provjeri poštovanja odredbi Zakona o slobodnom pristupu informacijama, a za potrebe ove analize, istraživački tim CGO-a je ispitao u kojoj mjeri i na koji način pravosuđe poštuje odredbe ovog Zakona u dijelu obaveza objavljivanja podataka koji se odnose upravo na oblast pristupa informacijama.

Preciznije, to je uključilo provjeru web stranica svih sudova i tužilaštva u dijelu postojanja Zakona o slobodnom pristupu informacijama; Vodiča za sloboden pristup informacijama; Obrazca za sloboden pristup informacijama; kao i rješenja kojima se odobrava pristup i imena ovlašćenih lica za rješavanje po zahtjevima.

	25 sudova	14 tužilaštva
Zakon o slobodnom pristupu informacijama	25	14
Vodič za sloboden pristup informacijama	4	14
Obrazac za sloboden pristup informacijama	25	14
Odobreni pristup	20	14

Tabela 1. Uporedni prikaz dostupnosti osnovnih dokumenata/podataka o Zakonu o slobodnom pristupu informacijama

Svi sudovi imaju objavljen Zakon o slobodnom pristupu informacijama, pri čemu se na većini ne nalaze objavljene posljednje, odnosno prečišćene verzije ovog Zakona. Pored toga, samo četiri suda imaju objavljene Vodiče za sloboden pristup informacijama, ali uočeno je i da su ti vodiči zastarjeli jer Zakon o slobodnom pristupu informacijama propisuje obavezu objavljivanja godišnjeg Vodiča za sloboden pristup informacijama. Svi sudovi imaju dostupan Obrazac za sloboden pristup informacijama, dok 20 od 25 sudova objavljaju rješenja kojim se odobrava pristup informacijama.

Tužilaštva su daleko revnosnija kad je riječ o posmatranim indikatorima dostupnosti podataka. Naime, sva tužilaštva imaju objavljen Zakon o slobodnom pristupu informacijama, Vodič za sloboden pristup informacijama i Obrazac za sloboden pristup informacijama, kao i spisak zahtjeva kojima je odobren pristup. Pored toga oni imaju i spisak lica koja su podnijela zahtjeva a kojima je odbijen zahtjev, bez predmetnog zahtjeva postavljenog u cjelini, odnosno samo uz imena podnositelja, datum podnošenja zahtjeva, kada je odgovoreno i status zahtjeva.

ZAHTEVI ZA SLOBODAN PRISTUP INFORMACIJAMA U APRILU 2019. GODINE OSNOVNO DRŽAVNO TUŽILAŠTVO U PODGORICI				
Red.br.	Podnositelj zahtjeva	Datum prijema	Datum odgovora	Pristup
1.	Radovan Jeremić	09.04.2019. godine	15.04.2019. godine	Odbijen shodno čl.1 st.2 tačka 1 i čl.30 st.5 Zakona o SPI
2.	Mreža za afirmaciju nevladinog sektora "MANS"	11.04.2019. godine	19.04.2019. godine	Odbijen shodno čl. 29 st. 1 tač. 1 i 3 u vezi čl.14 st.1 tač.3 alineja 3 i4 i čl. 30 st. 5 Zakona o SPI
3.	Pokret "Odupri se - 97000"	16.04.2019. godine	24.04.2019. godine	Usvojen shodno čl.30 st.2

Slika 6. Osnovno državno tužilaštvo u Podgorici, prikaz zahtjeva za slobodan pristup informacijama kojima je odbijen ili odobren pristup u aprilu 2019. godine

PRAVOSUĐE KROZ VIZURU MEDIJA

Svi sudovi u Crnoj Gori imaju svoje službe za odnose sa javnošću, dok je kod tužilaštva situacija malo drugačija. U tužilaštvu je uspostavljena praksa imenovanja tužilaca za portparole tih organa. Za sada je način komunikacije sa javnošću ograničen i uglavnom se odvija preko saopštenja i pojavljivanja predstavnika Tužilaštva na određenim događajima. To prepoznaju i predstavnici pravosuđa kao jedan od razloga za visok stepen nepovjerenja građana.

Stoga su ciljevi koje su sudski i tužilački organi postavili, u svojim strateškim dokumentima, kao ključne u razvoju komunikacija sa javnošću, ključni za njihovo unaprjeđenje³². Transparentnost u radu, objektivnost i preciznost kod svake vrste javnog predstavljanja i izveštavanja, ali i spremnost svih predstavnika pravosudne vlasti da ispoštuju princip - javnost ima pravo da zna, moraju biti prioritet.

Četiri od 14 tužilaštva i devet od 25 sudova nemaju objavljena saopštenja na svojoj internet stranici.

- **Opšte mišljenje o trenutnom stanju u pravosudnom sistemu (kvalitativno istraživanje - fokus grupe i dubinski intervjuji)³³**

Spontane asocijacije predstavnika medija na pravosudni sistem prilično su negativne, a one uključuju zarobljenost institucija, insistiranje na formalnom pristupu uz žrtvovanje suštine, selektivnost u primjeni zakona, politički uticaj na pravosuđe, neadekvatnu kadrovsku politiku, kao i nedovoljnu ažurnost u radu. Neki od ispitanika navode da se stiče utisak da se procesuiraju samo slučajevi manjeg značaja, kao i oni koji ne ugrožavaju vladajuću strukturu, uz naglasak da se pravosuđe ne može sagledavati odvojeno od postojećeg društveno-političkog sistema u kojem se legitimiše kao čuvar partitokratskog poretku. Pojedini ispitanici navode i da je dosta *ad hoc* aktivnosti koje su rezultat pritiska da se odgovori na zahtjeve međunarodnih aktera, posebno u dijelu procesuiranja tzv. visoke korupcije.

Predstavnici medija nisu zadovoljni otvorenosću pravosuđa, ali ističu da je danas lakše doći do informacija nego prije nekoliko godina, i u tom dijelu kao pozitivan iskorak navode osnivanje PR službi i imenovanje osoba za odnose sa javnošću u pravosuđu. Kao prepreku za adekvatno praćenje suđenja navode neuslovnost sudnica/kancelarija u kojima se suđenja odvijaju. Njihov je utisak i da predstavnici pravosuđa imaju rezervu prema medijima, da ih izbjegavaju ili daju strogo formalne odgovore koji ne doprinose osvjetljavanju dilema. Na to se nadovezuju nerazumljiva saopštenja i neblagovemeno izveštavanje javnosti, posebno o osjetljivim slučajevima, a to kako

32 Strategija za odnose sa javnošću i informisanje Sudskog savjeta 2018-2020, Upustvo Vrhovnog državnog tužioca Specijalnom državnom tužilaštvu, višim i osnovnim državnim tužilaštvima

33 Jedna fokus grupa je sprovedena 4. jula sa četiri učesnika, a dodatna četiri dubinska intervjuja 10. jula 2019.

navode vodi i različitim medijskim izvještajima. Jedan od ispitanika je ukazao i na pritisak pod kojim rade novinari, a kojima ponekad, kako kaže, predstavnici pravosuđa, kad im se ne dopada njihovo izvještavanje, pokušavaju dijeliti lekcije o novinarstvu uz optužbe da su saučesnici u krivičnom djelu.

Kad je riječ o postojećem zakonodavnom okviru, predstavnici medija su saglasni da problema nema u zakonima, već u njihovoj primjeni. Takođe, značajan broj njih navodi da su novi instituti koji su uvršteni u zakone pozitivan iskorak ali da se, nažalost, ponekad koriste za političku trgovinu i otvorenu manipulaciju. Kao negativna pojava su ocijenjene česte promjene sistemskih zakona, poput Krivičnog zakonika, Zakona o upravnom postupku, itd.

U osvrtu na različite komponente pravosudnog sistema, tužiocu su ocijenjeni najnegativnije iako se konstatuje određeni pomak u njihovom radu posljednjih godina, ali stoji i sumnja u kvalitet tog rada zbog padanja optužnica i milionskih odšteta koje se za to plaćaju iz budžeta. Na drugoj strani, notari su najpozitivnije ocijenjeni, posebno zato što u okviru postojećeg sistema imaju odgovornost ali i garanciju za tu odgovornost kroz ličnu imovinu. Ni advokati ne uživaju kod predstavnika medija posebnu popularnost, jer se najčešće vide kao oni koji su u sistemu da uzmu novac, a navodi se i da pojedini imaju neprimjeren upliv na nosioce pravosudnih funkcija. Takođe, javni izvršitelji se vide negativno, a naročito su pominjane i pojedinačne afere u radu izvršitelja koje su mediji pratili. Za sudije navode da su oni svjesni pritska javnosti, ali i da je tu potrebno dodatno raditi na njihovoj obuci i daljem usavršavanju.

Sami predstavnici medija procjenjuju svoj uticaj na formiranje mišljenja javnosti kao snažan, a posebno opredjeljujući za one građane koji nemaju direktni dodir sa sudom. Oni i ovdje ukazuju na jaz nerazumijevanja između pravosuđa i novinara u onom što bi trebalo da bude jedan uređen sistem komunikacije. Neki su bili kritični i prema sebi uz zaključak da ima i nestručnog izvještavanja od strane medija čime se javnost navodi na pogrešne zaključke.

- **Mišljenje o različitim aspektima pravosuđa (kvalitativno istraživanje - fokus grupe i dubinski intervjuji)³⁴**

Efikasnost pravosudnog sistema u Crnoj Gori pretežno se negativno ocjenjuje, prije svega zbog nedovoljne transparentnosti, pri čemu su pojedini slučajevi za koje su vezani i ogromni odštetni zahtjevi poslije palih optužnica apostrofirani. U tom kontekstu, ispitanici navode da je nejasno koliko sudije i tužiocu poštuju zakone, a naročito zbog uticaja izvršne vlasti. Ipak, naglašeno je da je sad pravosuđe efikasnije nego ranije, ali da je i dalje nedovoljno funkcionalno. Pored toga, jedno od zapažanja je i da se dodjela predmeta vrši ručno, što je zastario metod, kao i da sudije ne poznaju dovoljno praksu Evropskog suda za ljudska prava, zatim da se slučajevi nasilja u porodici često kvalifikuju kao prekršaji, ali i da u vrlo rijetkim slučajevima dolazi do izricanja zaštitnih mjera.

³⁴ Jedna fokus grupa je sprovedena 4. jula sa četiri učesnika, a dodatna četiri dubinska intervjuja 10. jula 2019.

Ispitanici su se negativno odredili u odnosu na kvalitet rada sudova i tužilaštava kao osnovnih elemenata pravosudnog sistema, uz dodatne komentare oko srastanja tri grane vlasti, donošenja odluka od strane suda koje nemaju nikakve posljedice, postupcima koji traju predugo itd. Uzrok negativne percepcije pravosuđa u javnosti ispitanici nalaze i u neadekvatnom predstavljanju rezultata od strane samih predstavnika pravosuđa. Godišnje izvještaje, takođe, vide kao izvor zabune kod građana, jer se radi o brojkama koje građanima ne daju razumljive informacije. Takođe, kao jedan od problema uočavaju i nedovoljna finansijska sredstva opredijeljena za ove institucije što uzrokuje nemogućnost daljeg razvoja i napredovanja. Konačno, navode da tužiocima često ne ulažu žalbe na odluke suda što vodi blažim oblicima kažnjavanja počinilaca kompleksnih krivičnih djela.

Dostupnost pravosudnog sistema građanima je okarakterisana kao ograničena. Postupci su ocijenjeni kao skupi i predugi, a delegiranje predmeta drugim sudovima, po mišljenju ispitanika, dodatno poskupljuje postupke i usložnjava taj dio dostupnosti. Infrastrukturna dostupnost se navodi kao najslabija karika zbog zastarjelosti prostorija, neadekvatnog broja sudnica u sudovima, itd.

Građani se, prema ocjeni predstavnika medija, informišu o pravosuđu direktno iz medija, a interesuju ih različiti aspekti, od senzacionalističkih priča do slučajeva političke korupcije ili finansijskih malverzacija. Saglasni su da nedostaju konkretnе i kvalitetne analize, emisije i prilozi o pravosuđu. Zaseban stav bio je da starije stranke, koje nisu dovoljno informatički pismene, ne koriste sajtove i da bi trebalo komunikaciju prilagoditi i za njih, dok je drugi predstavnik medija iznio da je svjedočio slučajevima u sudnici kada su sudije adekvatno podučavali stranku u postupku.

U ocjenama uloge medija u podizanju nivoa informisanosti građana o načinu funkcionisanja pravosudnog sistema, predstavnici medija imaju podijeljena mišljenja. Jedni su stava da je potrebno imati više emisija koje bi građanima približile način funkcionisanja pravosudnog sistema, a drugi da treba kroz postojeće formate raditi više na profesionalnom informisanju građana. Prema zasebnoj ocjeni, mediji ne podižu nivo informisanosti već dovode građane u zabludu kroz neadekvatno izvještavanje, dok je druga ocjena bila da su oni ključna karika u upoznavanju javnosti sa radom pravosudnih organa.

Na ovo se nadovezuje stav o tome kakvu sliku o pravosuđu kreiraju mediji oko kojeg su predstavnici medija, takođe, podijeljeni. Prema njima ne postoji jedna već dvije slike: 1) kritički odnos prema radu sudova i tužilaštava, i 2) apologetski pristup radu sudova i tužilaštava koji zavisi od političkih profilacija medija koji te informacije plasiraju. Predstavnici medija ocjenjuju i da se izvještavanje o radu pravosuđa nekad svodi na trčanje za senzacijom i kritikovanje onoga što se krije iza odluka pravosudnih organa.

Novinari se informišu o pravosuđu čitanjem presuda na sajtu sudova, za koji ocjenjuju da je težak za snalaženje, ili informacija na sajtu tužilaštva, zatim putem slanja konkretnih pitanja, upita po zahtjevu za slobodan pristup informacijama ili kontaktiranjem stručnjaka za pojašnjenja u vezi sa temom koju obrađuju ukoliko pravosudni organi ne odgovore. Takođe, neki od predstavnika medija prate suđenja za pojedinačne slučajeve, sjednice Tužilačkog i Sudskog savjeta, komuniciraju sa sudijama i tužiocima.

Kad je riječ o transparentnosti pravosuđa preovladajuća ocjena je negativna. Međutim, ima mišljenja da transparentnost zavisi od suda do suda i da ima dobrih primjera, poput Apelacionog suda koji ažurno objavljuje odluke i saopštenja na sajt, kao i da osnovni sudovi imaju problem zbog velikog broja predmeta.

Ocjena većine ispitanika je da pravosuđe nije nezavisno od izvršne vlasti, a zasebno mišljenje bilo je da postoji upliv raznih uticaja ukoliko je slučaj vezan za vlast i zaštitu njihovih interesa. Predstavnici medija najveći problem vide u, kako navode, podređenom položaj pravosuđa u smislu budžeta odnosno činjenici da izvršna vlast ima presudan uticaj na to koliko će novca pravosuđe dobiti sljedeće godine.

Pravičnost crnogrskih sudova je, od strane predstavnika medija, takođe, ocijenjena nezadovoljavajuće. Među problemima su navedeni nekonzistentnost u presudama, veliki broj slučajeva pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu uz ne mali broj i izgubljenih slučajeva pred tim sudom, zatim uticaj na kadrovsku politiku od strane predsjednika suda, nepoznavanje prakse Evropskog suda za ljudska prava i formalno navođenje odluka ovog suda u presudama, kao i politički uticaj.

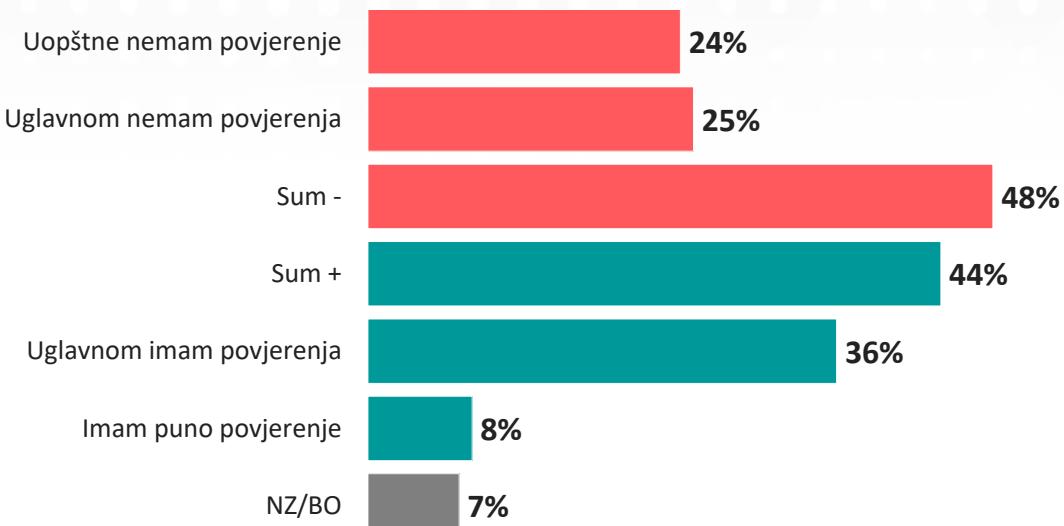
Percepcija korupcije u pravosuđu je daleko niža nego, na primjer, u zdravstvu. Među indikatorima moguće korupcije navode se slučajevi porodica nosilaca pravosudnih funkcija koji žive luksuzno i izvan onog na što ukazuju njihova zvanična primanja. Dodatno, ocjenjuje se da nema dovoljnog napretka u procesuiranju slučajeva korupcije, a i da je nekoliko „zvučnih“ slučajeva na kraju završilo sa neadekvatnim epilogom.

U sumiranju diskusije, kao najveće probleme u pravosudnom sistemu ispitanici navode zavisnost od drugih grana vlasti, zatvorenost, neefikasnost, netransparentnost, politički uticaj, lošu kadrovsku politiku, i funkcionalnu (ne)zavisnost. Među najveće izazove percipiraju se način izbora sudija i tužilaca, potreba za opštim reizborom, nedostatak edukacije, prevelik broj sudija i kvalitet odluka. U scenarijima putem kojih bi pozitivne promjene bile najrealnije izvodljive, kao nezaobilazna se navodi politička volja. Nosilac ovih reformi treba da bude pravosuđe u saradnji sa drugim institucijama, Skupština kao tijelo koje donosi zakonodavne odluke i Vlada na način što bi oslobođila pravosudne organe svog uticaja.

TRANSPARENTNOST PRAVOSUĐA I GRAĐANI

- **Istraživanje javnog mnjenja**

Nalazi sprovedenog istraživanja javnog mnjenja³⁵ ukazuju da su stavovi javnosti po pitanju povjerenja u aktuelni pravosudni sistem Crne Gore podijeljeni, ali da je ipak nešto veći udio onih koji navode da nemaju povjerenje u pravosuđe.

Grafik: Koliko povjerenje imate u aktuelni pravosudni sistem u Crnoj Gori?

Među onima koji iskazuju nepovjerenje, u primarne razloge za to dominiraju prisustvo korupcije, uticaj politike ili političara na rad pravosuđa i nedostatak pravičnosti.

Grafik: Koja su tri glavna razloga zbog kojih nemate povjerenja u pravosudni sistem u Crnoj Gori?

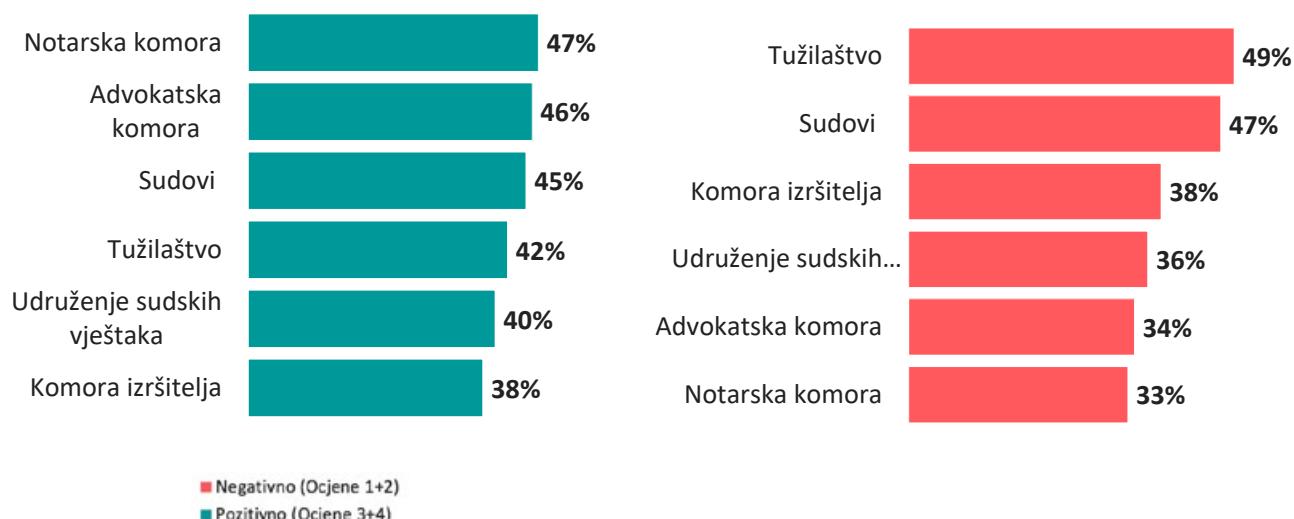
³⁵ Terensko istraživanje je sprovedeno na 1030 ispitanika, od 09.do 14.aprila 2019. godine, u 17 gradova Crne Gore, više na <http://media.cgo-cce.org/2019/04/CGO-Transparentnost-pravosu%C4%91-PPT-F.pdf>

Sudstvu građani značajno više vjeruju nego tužilaštvu (27%:18%), uz napomenu da skoro polovina građana uopšte ne vjeruje nijednoj pravosudnoj instituciji (44%).

Kod ocjene pojedinačnih segmenata rada sudova, upadljivo je da je integritet i nezavisnost najlošije ocijenjen i to čak od 51% ispitanika. Slijedi dostupnost građanima koju negativno ocjenjuje 49% ispitanika, efikasnost sa 48% negativnih ocjena, a pravičnost i kvalitet rada imaju po 46% negativnih ocjena. Zabrinjavajuće je da negativne ocjene u svakoj kategoriji dominaraju u odnosu na pozitivne, a da je to osobito vidljivo u dijelu ocjene integriteta.

I prilikom ocjenjivanja rada tužilaštava, građani kao najnegativniji aspekt vide integritet i nezavisnost, sa 51% negativnih ocjena. Slična je skala i kod ostalih kategorija, sa 48% negativnih ocjena za pravičnost i dostupnost i 46 % negativnih ocjena za efikasnost i kvalitet rada. Kao i u slučaju sudova, preovlađuju negativne nad pozitivnim ocjenama svih aspekata rada.

Na pitanje kako ocjenjuju otvorenost različitih komponenti pravosudnog sistema, građani najbolje pozicioniraju Notarsku komoru, a slijedi Advokatska komora, sudovi, tužilaštvo, dok su u začelju Udruženje sudskih vještaka i Komora izvršitelja. No, u ukupnim ocjenama, kada se sumiraju pozitivni i negativni, to znači da Notarska komora ima prosječnu ocjenu 2.6, Advokatska komora i Udruženje sudskih vještaka po 2.5 a sudovi, Komora izvršitelja i tužilaštvo 2.4.

Grafik: Transparentnost kao komponenta pravosudnog sistema

Većina građana smatra da su nesavjesni postupci prisutni u crnogorskom pravosuđu. Tako korupciju, uticaj politike na sud i tužilaštvo i dugo trajanje postupaka ističe dvije trećine ispitanika, a tek nešto manje od toga navodi i lošu kadrovsku i neadekvatnu kaznenu politiku, kao i konflikt interesa.

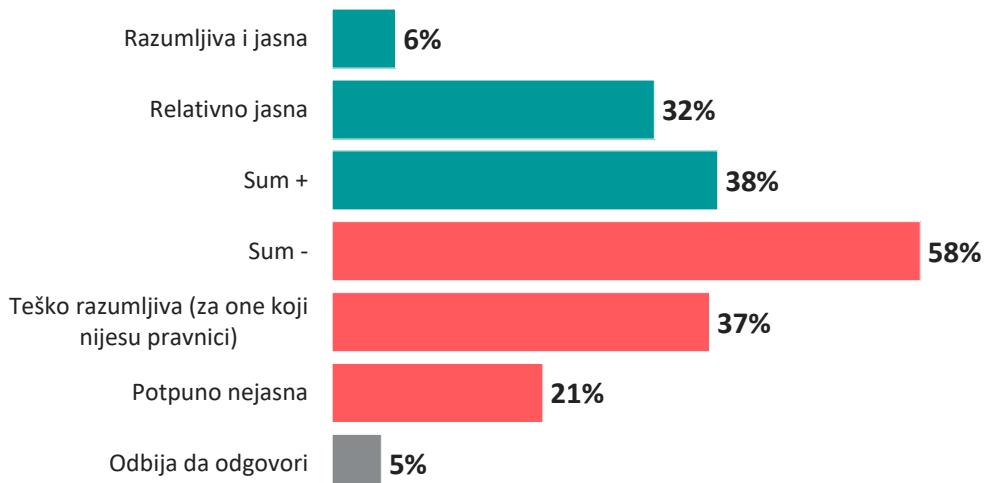

Grafik: Prisutnost nesavjesnih postupaka u pravosuđu

S obzirom na relativni nedostatak ličnog iskustva sa sudom, građani su prilično dobro informisani o novim pravnim institutima. Polovina ispitanika zna šta podrazumijeva sporazum o priznanju krivice, 43% je upoznato sa vansudskim poravnjanjem, 30% tvrdi isto za alternativne načine rješavanja sporova, a četvrtina se smatra informisanom o medijaciji. Iz baze građana i građanki koji su imali iskustva sa sudovima, a ona nije velika, 15% je dobilo preporuku suda da spor riješi medijacijom, a među onima koji su pristupili medijaciji više od četiri petine (85%) ocjenjuje da im je medijator pružio dovoljno jasne informacije.

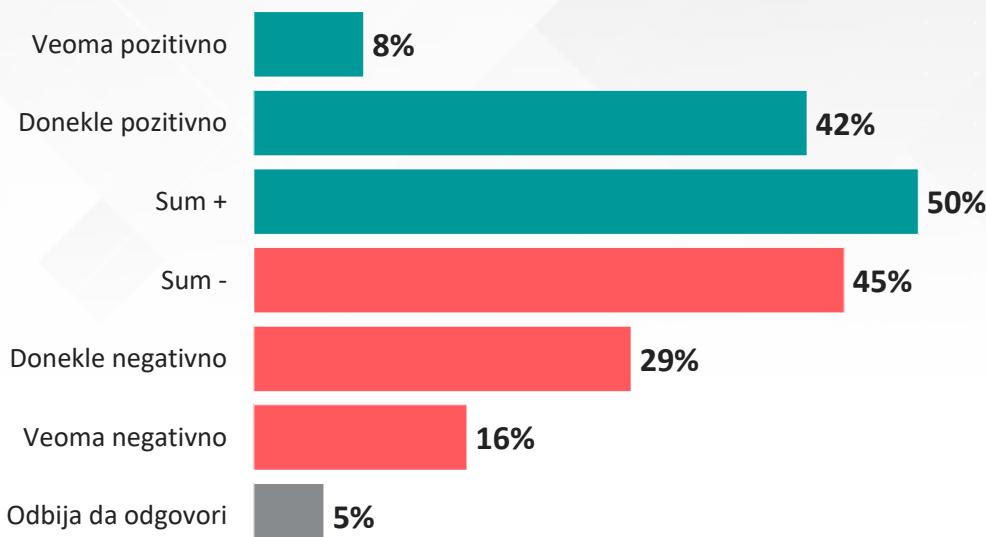
Većina građana se pokušava informisati putem sajta o potrebnim informacijama koje se odnose na rad pravosudnih organa, dok se svaki deseti informiše kroz zahtjeve za slobodan pristup informacijama, a mnogo rjeđe se to odvija kroz obraćanja nadležnim u pravosuđu. Skoro četvrtina ispitanika je posjetila internet stranicu nekog suda ili tužilaštva (23%), ali veći dio njih ističe da na tamo nijesu našli sve što im je u tom trenutku bilo potrebno. Otprilike svaki šesti anketirani građanin (16%) je koristio neku od brošura sudova ili tužilaštva, a preovlađuju oni koji nijesu zadovoljni informacijama koje te brošure sadrže.

Građani su podijeljeni kad je riječ o ulozi medija u podizanju nivoa transparentnosti rada pravosuđa građani, iako većina ocjenjuje rad medija pozitivnim.

Grafik: Uloga medija u podizanju nivoa informisanosti građana o načinu funkcionisanja pravosudnog sistema

Većina ispitanih građana smatra da su saopštenja za javnost sudstva i tužilaštva teško razumljiva onima koji nijesu pravnici ili potpuno nejasna dominantnoj većini građana. Ovo bi trebalo da potakne pravosudne organe da više rade na promjeni pristupa koncipiranja tih saopštenja kako bi unaprijedili i sopstvenu komunikaciju sa javnošću.

Grafik: Kako ocjenjujete saopštenja za javnosti sudstva i tužilaštva?

Istraživanje ukazuje i da građani u ogromnoj većini (čak 80%) smatraju da bi sudije i tužioci morali daleko više da se obraćaju javnosti, da obrazlažu svoje odluke i daju stručna mišljenja.

Većina ispitanika (59%) imala je pozitivno iskustvo u smislu ophođenja sudija prema njima u postupku koji je vođen, ocjenjujući da je postupajući sudija ljubazan i objektivan.

Gotovo dvije trećine građana smatra da u praksi sudije i tužioci ne podliježu sankcijama za djelovanje mimo etičkog kodeksa.

Čak tri petine građana smatra da pravosuđe nije nezavisno od izvršne vlasti. U korelaciji je i podatak da ispitanici navode Vladu Crne Gore kao najodgovorniju za podizanje nivoa transparentnosti pravosuđa u Crnoj Gori, a značajno manje sudstvo, Skupštinu, tužilaštvo, medije, itd.

- **Kvalitativno istraživanje (fokus grupe)³⁶**

Opšte mišljenje o trenutnom stanju u pravosudnom sistemu

Spontane asocijacije ispitanika iz opšte populacije na pravosudni sistem Crne Gore uglavnom su negativne, uz najčešće prve asocijacije na „nepravdu“ i „mito i korupciju“, ali i lična loša iskustva sa pravosudnim sistemom, kao i sa policijom i privođenjima.

³⁶ Tri fokus grupe sa 18 građana koji su imali direktna iskustva sa pravosuđem. Prva je održana 11.03.2019. sa četiri učesnika, druga i treća 12.06.2019, sa ukupno 14 učesnika (u drugoj šest, a u trećoj osam).

Takođe, ispitanici navode da nisu dovoljno upoznati sa pravosudnim sistemom, načinom njegovog fukncionisanja i zakonima. Pojedini dodaju da tome doprinose česte izmjene zakona i pravilnika, te i kada odvoje vrijeme da se sa zakonima upoznaju, dogode se promjene i ponovo se nađu u situaciji da ne znaju dovoljno. Posebno se kritikuju izmjene presuda bazirane upravo na promjenama zakona, a za koje pojedini ispitanici kažu da su ih doživjeli.

Njihovo povjerenje u pravosudni sistem Crne Gore generalno je nisko. Kao dominantne razloge za to navode korupciju i mito, nepostojanje nezavisnosti sudstva i sprege advokata i sudija. Ipak, kritikuju se i druge institucije i generalno povjerenje u cjelokupni sistem je veoma nisko ili gotovo nepostojeće, a neki ispitanici ističu utisak da u Crnoj Gori ne postoji institucija putem koje građani mogu ostvariti svoja prava.

Kada je riječ o dobrom stranama, ispitanici kao pozitivne aspekte funkcionisanja pravosudnog sistema navode samo ljubaznost zapošljenih, a kao pozitivnije predstavnike izdvajaju inspektore. S druge strane, navodi se veliki broj negativnih strana pravosudnog sistema u Crnoj Gori: neefikasnost sudstva i odgovlačenje čak i jednostavnih postupaka, česta odlaganja ročišta, nesavjesno postupanje sudija, izostanak odgovornosti sudija i kontrolnog sistema koji bi sankcionisao sudije koje su donijele loše odluke, previsoke cijene advokata što ih čini nedostupnima svim slojevima stanovništva i utisak da postoji sprega između sudija i advokata, i to takva da se unaprijed dogovaraju ishodi procesa.

Na same sadržaje zakona ispitanici različito gledaju. Dok ih jedni smatraju dobrim, drugi su mišljenja da su zakoni skrojeni u skladu sa ličnim interesima onih koji ih donose. Uz to, razlikuju se i ocjene razumljivosti i jasnoće sadržaja zakona, pa ih tako dio ispitanika ocjenjuje kao jasne i razumljive, a drugi dio ima utisak da nisu dovoljno precizno formulisani, što ostavlja dovoljno prostora za različita i proizvoljna tumačenja zakona. Ipak, ono u čemu postoji saglasnost svih jeste ocjena da je najveći problem u domenu primjene zakona. Pored toga, ispitanici kao problem ističu i nedoslijednost u primjeni zakona, objašnjavajući da se na identične ili veoma slične slučajeve zakoni različito primjenjuju.

U ocjenama različitih komponenti pravosudnog sistema, tužioc se ocjenjuju nešto pozitivnije u odnosu na sudije, uz objašnjenje da tužioc bolje postupaju sa strankama i da su ljubazniji, dok se sudije ocjenjuju kao neljubaznije i manje zainteresovane za posao koji obavljaju. Takođe, advokati se mahom ocjenjuju povoljno, uz napomene da su ocjene povoljne jer su ih ispitanici sami i birali. Zamjerka upućena advokatima jesu cijene njihovih usluga. Dio ispitanika smatra i da su advokati stručniji u odnosu na sudije i tužioce jer njihova primanja direktnije zavise od njihove stručnosti i uspjeha u poslu nego što je to slučaj sa sudijama i tužiocima. Pored toga, javni izvršitelji se ocjenjuju negativno, a veliki broj kritika upućuje se i na rad notara, iako postoje i ispitanici koji navode da su zadovoljni njihovim radom. Generalno, kao najslabija karika pravosudnog sistema izdvajaju se sudije i dužine trajanja procesa, dok se kao najjače karike izdvajaju advokati i neki tužioc. Upitani u koje pravosudne institucije ili profesije imaju najviše povjerenja, značajan dio ispitanika navodi da nema povjerenja ni u koga, dok ostali saopštavaju da najviše povjerenja imaju u one profesionalce koje sami plaćaju, poput notara.

Mišljenje o različitim aspektima pravosuđa

Efikasnost pravosudnog sistema u Crnoj Gori pretežno se negativno ocjenjuje, dominantno zbog dužine trajanje postupaka. Ispitanici navode primjere iz ličnog iskustva sa uvjerenjem da su njihovi postupci mogli značajno kraće trajati. Uz to, kritike se upućuju i na račun kazni koje se izriču, uz navođenje da one često nisu efikasne.

Ispitanici su mišljenja da na efikasnost, tj. neefikasnost pravosudnog sistema u Crnoj Gori u velikoj mjeri utiče korupcija, koja je po njihovim ocjenama veoma prisutna, zatim politički pritisci i nepostojanje nezavisnosti sudstva, kao i nedovoljno znanje i stručnost kadrova zapošljenih u pravosudnom sistemu, jer pojedini ispitanici vjeruju da se tužioc i sudije biraju po kriterijumu poslušnosti, a ne po kriterijumu stručnosti.

U poređenju trenutne efikasnosti pravosuđa sa efikasnošću od prije tri godine, ispitanici uglavnom navode da ne uočavaju značajnije pozitivne promjene, ističući jedino zakazivanje ročišta u manjim vremenskim razmacima kao pozitivnu promjenu. Oni smatraju da su politički uticaji još uvijek veoma prisutni, kao i korupcija, kao i da sudije ne podliježu nikakvoj odgovornosti niti snose posljedice zbog svojih pogrešnih profesionalnih odluka. Zbog takve situacije, pojedini ispitanici čak smatraju da se situacija pogoršava.

U ocjenama kvaliteta rada sudova i tužilaštava ispitanici ponovo navode probleme korupcije i uplitanja politike u sudstvo kao ključne faktore koji narušavaju kvalitet rada sudova i tužilaštava. Uz to, u cilju podizanja kvaliteta rada sudova i tužilaštava ispitanici predlažu izmjene zakona koji uređuju izbor sudija i tužilaca, uvođenje bolje kontrole unutar pravosudnog sistema, kao i preuzimanje evropskih zakona.

Kada je riječ o dostupnosti pravosudnog sistema građanima, mišljenja su podijeljena, a iskustva različita. Pored visokih cijena usluga advokata i notara, koje kod građana generišu utisak da ove usluge nisu svima dostupne, ispitanici kao posebno važan aspekt ističu dostupnost informacija. Oni smatraju da građanima nisu dostupne sve informacije koje bi trebalo da budu, a da sudovi ne ulažu potrebne napore da građane informišu o njihovim pravima. Pojedini ispitanici navode da putem interneta uspijevaju da dođu do informacija koje su im potrebne, ali da bi spektar informacija iz domena pravosuđa koji je dostupan građanima putem interneta na pregledan način mogao da se proširi.

Preovlađujuće mišljenje ispitanika jeste da građani nemaju dovoljno mogućnosti da se informišu o funkcionisanju pravosudnog sistema. Navodi se da se relevantne informacije uglavnom nalaze samo na oglasnim tablama u sudovima, što cijene nedovoljnim. Ipak, postoje i ispitanici koji navode da su sada na sajtovima dostupnije informacije nego ranije a što ističu kao pozitivan aspekt.

Značajan dio njih navodi da tokom procesa u kojima su učestvovali nisu bili adekvatno informisani o fazama i postupcima u okviru tih pravosudnih procesa, ilustrujući to

primjerima poput toga da nisu bili obaviještavani, uopšte ili blagovremeno, o odlaganju ročišta.

U ocjenama uloge medija u podizanju nivoa informisanosti građana o načinu funkcionisanja pravosudnog sistema ispitanici navode da mediji uglavnom ne igraju značajnu ulogu u smislu informisanja o relevantnim aspektima funkcionisanja pravosudnog sistema, ali da sa druge strane imaju značajnu ulogu u kreiraju negativne slike o pravosudnom sistemu. Ispitanici ističu da mediji svojim senzacionalističkim načinom izvještavanja ili iznošenjem informacija koje javnost ne bi trebalo da zna, jer mogu da utiču na sudske postupke, ostvaruju negativan uticaj na funkcionisanje pravosudnog sistema.

Mišljenja ispitanih građana su podijeljena kad je riječ o transparentnosti pravosuđa u Crnoj Gori. Dok jedni smatraju da transparentnost nije na zadovoljavajućem nivou, da se ne prikazuju realni podaci i da se statistički indikatori „namještaju“ kako bi se stvorila pozitivnija slika o funkcionisanju pravosuđa, drugi navode da se na sajtu sudovi.me može da dobiti uvid u funkcioniranje pravosudnog sistema a svaka pojedinačna presuda pogledati.

U ocjenama nezavisnosti sudstva procjene građana mahom su pesimistične. Kao što je ranije pomenuto, oni smatraju da sudovi nisu nezavisni i da još uvjek postoje značajni pritisci i uplitanje politike. To se reflektuje i na ocjenu pravičnosti, pa tako ispitanici navode da zbog trenutnog stanja pravosudni sistem ne vide kao pravičan. Usljed toga, prema navodim ispitanika, mnogi građani odustaju u toku procesa, dok se značajan dio njih ni ne upušta u procese.

Kada je riječ o zloupotrebama, kao najveći problem ponovo se ističe korupcija, za koju pojedini ispitanici navode da je, u poređenju sa drugim institucijama, najviše prisutna upravo u pravosuđu. Ipak, postoje i oni koji su mišljenja da se, kada se u obzir uzme nešto veći vremenski interval, korupcija smanjuje, ali su i oni saglasni u ocjenama da je još uvjek na previsokom nivou i da bi trebalo više pažnje posvetiti njenom suzbijanju.

Procjena najvećih izazova u pravosuđu i šta je potrebno uraditi

U sumiranju diskusije, kao najveće probleme u pravosudnom sistemu ispitanici navode nepravednost, mito, korupciju i nepotizam, zavisnost od političkih uticaja i neefikasnost. Među izazovima se percipiraju se i skraćivanje procedura i trajanja sudskega procesa, ali i ažuriranje informacija. Kada je reč o preporukama i ocjenama realnosti željenih pozitivnih promjena, kao scenariji putem kojih bi pozitivne promjene bile najrealnije navode se reforme, unaprijedivanje primjene zakona i uvođenje stručnijih ljudi u sistem pravosuđa a koji će biti nosioci pozitivnih promjena.

KAKO PRAVOSUĐE VIDI SEBE?

Opšte mišljenje o trenutnom stanju u pravosudnom sistemu

Opšti utisak intervuisanih sudija i tužilaca³⁷ je da je pravosudni sistem u Crnoj Gori trenutno u procesu tranzicije, a prije svega prilagođavanja zahtjevima Evropske unije. Tu se prvenstveno misli na usklađivanje sa pravnom tekovinom EU, ali i na potrebu veće efikasnosti u smislu brzine sprovođenja procesa, unaprijeđene transparentnosti, kao i na statističke parametre koji ih prate. Pomaci postoje, ali su tumačenja različita – za neke od sagovornika se cijelo proces sprovodi suviše ubrzano i neprilagođeno situaciji „na terenu“, dok druga struja mišljenja podržava pravac u kojem pravosudni sistem generalno ide.

Kad je riječ o dobrom i lošim strana pravosuđa u Crnoj Gori, najpozitivnije se ocjenjuju napori i dobra volja zapošljenih na svim nivoima pravosuđa da naprave poboljšanja koja će osjetiti sami građani kao sopstvenu korist. Sa negativne strane, ističe se veliki pritisak javnosti i izvršne vlasti na odluke koje se donose u pravosuđu.

Prisutna je generalna saglasnost oko napora koji su usmjereni na usklađivanje zakona sa pravnom tekovinom EU, ali je trenutno stanje generisalo dvojako mišljenje. Tako su jedni na poziciji da je puno toga bolje nego ranije i da se Crna Gora približava evropskim standardima, i tu kao primjer navode Porodični zakon koji je prilagođen potrebama djece, ili Zakon o slobodnom pristupu informacijama koji omogućava javnosti da bude upoznata sa svim pitanjima koja je zanimaju. Drugi smatraju da ima nejasnoća i prepisivanja zakona bez dovoljnog uvažavanja crnogorske realnosti, pa se dešava, kako ocjenjuju, da neki zakoni zaostaju za onima koji su bili propisani u vrijeme SFRJ. Kao negativan primjer se navodi Zakon o parničnom postupku, koji je izmjenama omogućio da se odluka može ukinuti i rasprava ponovo otvoriti pred Višim sudom, što stavlja veliki pritisak na tu instituciju, kao i Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, gdje je nejasno definisan način kontrole da li se okrivljeno lice pridržava onoga što je utvrđeno presudom.

Sudstvo i tužilaštvo sebe vide kao najozbiljnije komponente pravosudnog sistema, i to zbog najvišeg stepena stručnosti i posvećenosti koje su neophodne da se prihvate tako odgovorne i važne pozicije u sistemu. Oni smatraju da je postojanje notara, izvršitelja i sudskih vještaka donekle rasteretilo sudski aparat, ali ocjenjuju da kvalitet njihovog rada varira. Takođe, navode da je tu potencijalno problematično što kod njih postoji veći prostora da „padnu“ pod uticaj korupcije nego u samom sudstvu i tužilaštvu.

Sudije i tužioc i vide advokate kao najslabije karika pravosudnog lanca, navodeći da oni imaju najveći prostor za zloupotrebu – dovoljno je da budu ispunjeni samo formalni uslovi za licencu, a ne obraća se dovoljno pažnje na etičke i moralne aspekte tog

³⁷ Dubinski intervju su obavljeni 30. i 31.maja, kao i 13.juna 2019. Dva intervjuja su obavljena sa tužiocima, a dva sa sudjama različitih instanci

zanimanja. Iako je ova zamjerka prisutna donekle i za sudije i tužioce, čini se da je problem najveći u advokaturi. Pored toga, ne postoji sistem koji bi advokata isključio iz rada ili mu oduzeo licencu ukoliko ne radi dovoljno stručno.

Sudije, takođe, dominantno ističu svoju preopterećenost, prvenstveno administracijom i statistikom koju moraju da vode, a pored bavljenja osnovnim poslom, zbog čega je prekovremen rad kod njih jako česta pojava. Pored toga, problem su i uslovi rada i sudnice koje su neadekvatne, nedovoljno velike ili prijatne za boravak. Pozitivno je što su plaćeni iznad državnog prosjeka i konkurentni u odnosu na države regiona, ali s obzirom na prekovremen rad smatraju da ima prostora za bolje i više.

U slučaju tužilaca, najčešći problemi su uslovi rada u smislu odnosa građana prema njima i neadekvatna kompenzacija za ozbiljnost posla koji se obavlja. Prvi momenat se ogleda u tome da javnost i korisnici usluga veći pritisak i odgovornost stavljuju na tužioce nego na ostale učesnike u procesu, da to u nekim slučajevima ide i do kreiranja percepcije da je tužilac više kriv od počinjoca prekršaja. Drugi momenat se odnosi na nisku plaćenost tog posla, posebno u poređenju sa sličnim profesijama, pa su u Tužilaštву često entuzijasti koji rade taj posao iz želje da donesu promjenu nego iz mogućnosti za ličnu zaradu, a što vodi tome da nekad rade i više poslova. Pozitivno je to što su im ovlašćenja veća nego ranije, pa imaju veći uticaj i saradnju sa policijom.

Dubinski intervjuji sa predstavnicima pravosuđa su ukazali da su oni svjesni i da građani često gledaju sa neodobravanjem na pravosudni sistem, prvenstveno zbog doživljaja da je prisutan visok stepen korupcije i potpadanja pod uticaj vlasti i uticajnih pojedinaca u državi. Za takvo stanje oni pronalaze odgovorne i u medijima i unutar sopstvenih redova. Smatraju da novinari često nisu dovoljno upoznati sa pravosudnim procedurama i terminologijom, a što vodi paušalnim procjenama onoga što ne razumiju u potpunosti, čime se pravi šteta pravosudnom sistemu kroz formiranje negativnog javnog mnjenja. S druge strane, navode da ni pravosudni sistem nije uradio dovoljno da se približi građanima i indukuje pozitivnu sliku o sebi i svom učinku.

Mišljenje o različitim aspektima pravosuđa

Kad je riječ o procjeni efikasnosti pravosudnog sistema, opšta ocjena je da je bolje nego što je bilo prije tri ili pet godina ili ranije, posebno ako se uzmu svi kontekstualni parametri u obzir, poput ratova, raspada Jugoslavije i kasnijeg procesa obnove nezavisnosti. Činjenica je da se predmeti zatvaraju brže i u većoj mjeri nego ranije, što je za pohvalu, ali je upitan kvalitet rada u odnosu na raniji period. Dodatni problem je što povećanje brzine rada ne prati i povećanje kvaliteta kontrole rada samih zaposlenih – kontrole se često obavljaju proceduralno i nisu praćene sankcijama prema zapošljenima u sistemu koji ne pokazuju dovoljnu stručnost. Posljedično, značajan broj zapošljenih zadržava poziciju i po više od decenije uprkos redovnim propustima. Čest zaključak je da je potrebno bar još pet do deset godina da se uspostavi efikasnost u skladu sa najboljim evropskim standardima.

U dijelu prijedloga za unapređenje, ističu se potrebe strožije kontrole, ali i kontinuiranog usavršavanja zapošljenih kako bi kvalitet njihovog rada bio bolji. Tužioci apostrofiraju nedostatnost finansijske nadoknade za rad, jer trenutno dolaze u situaciju da moraju raditi više poslova kako bi imali adekvatan kvalitet života. Oni cijene da bi se sa boljim platama unaprijedila efikasnost i kvalitet rada, a smanjila preopterećenost.

"Podijeljena su mišljenja kada je u pitanju program usmjeravanja i raspoređivanja osoblja na funkcijama podrške. Ocjene su da u praksi velika obećanja nisu potpuno zaživjela, kao i da se bolji uslovi nude u privatnom sektoru, pa je kvalitet osoblja niži od očekivanog, a samim tim je učesnicima nekada teško da prate tempo jer imaju utisak da su zahtjevi suviše komplikovani. Iako niko nije u načelu protiv ovog programa, opšti stav je da se mora unaprijediti jer ovako izaziva dosta konfuzije za uključene strane.

Navodi se i da je u suštini primijetan blag rast prosječnog kvaliteta rada sudova i tužilaštava, uz napomenu da ima i pozitivnih i negativnih primjera. U pozitivnom aspektu se ističe i Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu, koji ima značajnu ulogu u obuci mlađih sudija, posebno u dijelu približavanja evropskih standarda.

Ipak, podvlači se da je neophodno još raditi na poboljšanju uslova za rad i kontroli sudija i tužilaca. Pored toga, prijedlog je i poboljšanje analize kandidata koji ulaze u sistem, kako bi se birali stručnjaci koji imaju afinitet prema tom poslu, a ne samo oni koji ispunjavaju formalne uslove.

Dostupnost informacija iz pravosudnog sistema je u porastu zbog razvoja novih tehnologija i težnji cijelog sistema da ih primijeni.

Infrastrukturno, situacija zavisi od slučaja do slučaja. Navode se, tako, primjeri izgradnje ili renoviranja zgrada, ali i onih oronulih u kojima nema minimalnih uslova za rad i adekvatno korišćenje usluga.

Finansijska dostupnost ostaje ograničena zbog visokih troškova samih postupaka. Spominje se sporadično ukidanje pojedinih taksi za parnični postupak, ali je opšta ocjena da su sudski troškovi i dalje preskupi za većinu građana, pa je potrebno pronaći model kako da cijena bude bliža samim korisnicima usluga. U načelu je prisutna i besplatna pravna pomoć, ali se ona u praksi više zloupotrebljava nego što funkcioniše jer se ne kontroliše ko je zapravo koristi. Kao prijedlog se izdvaja i pravljenje brošura kako bi se građani upoznali sa time šta sve mogu dobiti kao korisnici, kao i veća prisutnost na društvenim mrežama za one mlađe.

Podijeljena su mišljenja o nivou informisanosti građana. U načelu se svi slažu da su građani dominantno informisani preko medija, a u zavisnosti od toga kako ispitani tužioci i sudije gledaju na medije su i procjene. Tako oni koji smatraju da mediji koriste pravosuđu smatraju i da su građani dobro informisani, dok oni koji negativnije gledaju na uticaj medija smatraju da građani nisu informisani. Prisutna je saglasnost oko potrebe da pravosudni sistem uradi više u ovoj oblasti, poput direktnog obaviještavanja građana o učinku kroz saradnju sa medijima, izradu brošura, boljeg kvaliteta oglasnih tabli u samim prostorijama, kao i boljih sajtova pravosudnih institucija.

Mediji se, svakako, vide kao ključni u formiranju javnog mnjenja i odnosa prema pravosudnom sistemu i zato je saradnja sa njima ključna. Trenutno se vide propusti na obje strane – predstavnici pravosudnog sistema nisu dovoljno osjetljivi na potrebe javnosti pa propuštaju saradnju sa medijima, a sa druge strane novinari nisu dovoljno upoznati sa načinom rada pravosuđa i terminologijom pa neadekvatno izvještavaju u nekim situacijama. Stoga je potrebno da se napravi sadržajna saradnja gdje bi se pravosuđe još više „otvorilo“ prema medijima, a novinari edukovali da izvještavaju o dešavanjima u pravosuđu uz unaprijeđeno znanje same materije.

Kada je u pitanju transparentnost, preovladujuće mišljenje je da se radi transparentnije nego ranije, ali da je potrebno još unaprijediti taj aspekt kroz inteziviranje saradnje sa medijima.

U slučaju nezavisnosti, ključan problem je finansijska zavisnost od izvršne vlasti – vlast određuje budžet i u skladu sa tim ima mogućnost da postavlja svoja očekivanja i zahtjeve kako bi pravosuđe dobilo dovoljno novca za rad. U ovom trenutku, ispitani eksperti ne vide prostor za veću nezavisnost osim ukoliko ne dođe do promjene ustavnih odredbi i propisa koji bi doprinijeli tome.

Generalno gledano, intervjuisane sudske i tužioci navode da pravičnost zavisi od slučaja, tj. osobe koja vodi slučaj. Oni naglašavaju da se teži pravičnosti, ali da nemaju svi isti nivo stručnosti i želje da stave pravdu iznad ličnih interesa. Najčešće kritike su da je često prisutna pasivnost kada su u pitanju situacije najvišeg nivoa korupcije, kao i da je kaznena politika suviše blaga.

Zlopotreba po opštoj ocjeni ima manje nego u drugim sektorima, ali je to djelimično slučaj i zato što ju je teško primijetiti, dok se pritisci vrše suptilno i teško ih je dokazati. Pozitivno je to što se za te funkcije češće odlučuju ljudi visokog integriteta i osjećaja za odgovornost prema sebi, svojoj porodici i građanima koje zastupaju.

Procjena najvećih izazova u pravosuđu i šta je potrebno uraditi

Konačno, ispitanići među izazovima najviše ističu postizanje finansijske i ostale nezavisnosti od izvršne vlasti jer, kako navode, to i dalje u velikoj mjeri „koči“ pravosudni proces, posebno kada su u pitanju slučajevi korupcije na visokom nivou ili veliki slučajevi korupcije. Dodatno, potrebno je nastaviti sa adekvatnom primjenom pravne tekovine EU i najboljih evropskih praksi. Izazov se prepoznaje i u povećanju stručnosti samih kadrova putem obuhvatnije procjene da li je data osoba adekvatna za poziciju koju će obavljati. Posljednji izazov se tiče daljeg poboljšanja infrastrukturnih uslova za rad svih zapošljenih u pravosuđu. Po ocjeni intervjuisanih sudske i tužilaca, ovi izazovi mogu biti prevaziđeni u narednih 10 godina.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Pravni okvir koji tretira pitanje transparentnosti pravosuđa prati standarde i dobre prakse iz uporednih pravnih sistema, ali je potrebno raditi na stalnom unaprijeđenju ove oblasti, a posebno imajući u vidu razvoj tehnologije i sredstava komunikacija.

Vrhovni sud Crne Gore donio je Komunikacioni protokol sudova u Crnoj Gori (KOPS) koji, sudeći po informacijama iz strateških dokumenata, može osnažiti proces otvaranja sudske grane vlasti. Međutim, KOPS još uvijek nije javno objavljen pa ga nije bilo moguće detaljno analizirati. Kroz uporednu analizu portala www.sudovi.me sa Internet prezentacijom Vrhovnog suda Republike Hrvatske date se konkretnе preporuke koje mogu doprinijeti razumijevanju pozicije sudstva u ukupnom sistemu, upoznavanju građana sa radom sudstva i kapacitetima sudija, kao i boljoj komunikaciji sa medijima.

U Tužilaštvu je u toku izrada komunikacione strategije radi daljeg unaprijeđenja odnosa sa medijima, ali i drugih aspekata, poput Internet prezentacije, komunikacije tužilaca u različitim sferama javnosti, itd. Na primjer, trenutno sami tužioci imaju nedoumice da li i u kojoj mjeri mogu učestvovati na okruglim stolovima, panel diskusijama i sličnim formatima, ili kao pravni stručnjaci gostovati u televizijskim emisijama.

Nalazi sprovedenog istraživanja javnog mnjenja ukazuju da su stavovi javnosti po pitanju povjerenja u pravosudni sistem podijeljeni, ali i da preovlađuje udio onih koji nemaju povjerenja u pravosuđe. To je u korelaciji i sa izraženom percepcijom postojanja nesavjesnih postupka poput korupcije, uticaja politike na sud i tužilaštvo i dugog trajanja postupka, na što ukazuje dvije trećine ispitanika, dok jedan broj navodi i lošu kadrovsku i neadekvatnu kaznenu politiku, te konflikt interesa.

Većina građana smatra da su saopštenja za javnost sudstva i tužilaštva teško razumljiva onima koji nisu pravnici ili su potpuno nejasna dominantnoj većini građana. Istraživanje ukazuje i da građani u ogromnoj većini smatraju da bi sudije i tužioci morali daleko više da se obraćaju javnosti i da po relevantnim pitanjima daju stručna mišljenja.

Pozitivno je što su, po nalazima istraživanja, građani prilično dobro informisani o novim pravnim institutima bez obzira na relativni nedostatak ličnog iskustva.

Kvalitativnim istraživanjem kroz fokus grupe primjećuje se da građani nisu dovoljno upoznati sa pravosudnim sistemom, načinom njegovog funkcionisanja i zakonima. Ipak, i iz te pozicije značaj broj njih smatra da sudije ne podliježu odgovornosti, niti snose posljedice zbog svojih pogrešnih profesionalnih odluka. Takođe, ispitanici smatraju i da građani nemaju dovoljno mogućnosti da se informišu o funkcionisanju pravosudnog sistema, te da se relevantne informacije uglavnom nalaze na oglasnim tablama u sudovima, a što nije dovoljno.

Predstavnici medija imaju prilično negativne asocijacije na pravosuđe, a ukazuju i na zabilježenu selektivnost u procesuiranju slučajeva. Iako nisu zadovoljni otvorenosću pravosuđa, ističu da je danas lakše doći do informacija nego prije nekoliko godina, i u tom dijelu kao pozitivan iskorak navode osnivanje PR službi i imenovanje osoba za odnose sa javnošću u pravosuđu a u dijelu onih aspekata koje posebno treba unaprijediti

vide saopštenja za javnost koja dobijaju iz pravosuđa. Oni navode i da je njihov utisak da predstavnici pravosuđa imaju rezervu prema medijima, da ih izbjegavaju ili daju strogo formalne odgovore koji ne doprinose osvijetljavanju dilema što produbljuje jaz nerazumijevanja između pravosuđa i novinara. Sami predstavnici medija procjenjuju svoj uticaj na formiranje mišljenja javnosti kao snažan, a posebno opredjeljujući za one građane koji nemaju direktni dodir sa sudom. Neki su bili kritični i prema sebi uz zaključak da ima i nestručnog izvještavanja od strane medija čime se javnost navodi na pogrešne zaključke.

Prisustvo predstavnika pravosuđa na fakultetima i ukupno u javnom životu bi pozitivno uticalo na percepciju građana o njihovoj ulozi u društvu, ali i o njihovim nadležnostima i odgovornostima. Veće prisustvo predstavnika pravosuđa u opštoj javnosti moglo bi da rezultira i time da su javnosti poznati i pozitivni efekti rada, kao i ukupna postignuća. Sadašnju sliku u javnosti vjerovatno najviše kreiraju informacije koje nisu potekle od pravosudnih organa, a što uglavnom nije pozitivno za samo pravosuđe.

Sudije i tužioci Sami najpozitivnije ocjenjuju napore i dobru volju svojih kolega, odnosno zapošljenih na svim nivoima pravosuđa, da naprave poboljšanja koja će osjetiti i građani kao sopstvenu korist. Istovremeno, oni kao negativnu stranu ističu veliki pritisak javnosti i izvršne vlasti na odluke koje se donose u pravosuđu.

U načinu i metodologiji sačinjavanja godišnjih izvještaja o radu sudova evidentan je napredak. Godišnji izvještaj Sudskog savjeta o radu sudova i ukupnom stanju u sudstvu gotovo je potpuno usklađen sa smjernicama Evropske komisije za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), osim u dijelu planiranja budžeta svakog pojedinačnog suda. Sudski savjet to prepoznaće i planira mjere u pravcu ispunjenja i ovog indikatora.

Pojedini sudovi nisu ažurni u objavljivanju godišnjih izvještaja. Drastičan primjer predstavlja Osnovni sud u Baru koji na svojoj internet stranici, u rubrici "izvještaj o radu", nema nijedan objavljen godišnji izvještaj od 2015. godine. Na drugoj strani, pozitivan primjer je Viši sud za prekršaje Crne Gore koji, od početka 2018. godine, na svom internet sajtu ažurno objavljuje kvartalne, polugodišnje i godišnje izvještaje o radu.

Tužilaštva na svom internet portalu redovno objavljaju izvještaje o radu, a jedini izuzetak je Osnovno tužilaštvo u Pljevljima koje nema objavljen godišnji izvještaj o radu za 2018. godinu u rubrici koja je to namijenjena.

Još uvijek nema podataka da se sudski i tužilački izvještaji sistematicno analiziraju i koriste u svrhu upravljanja i donošenja politika, na što ukazuje i posljednji izvještaj Evropske komisije za Crnu Goru.

Analizom je uočeno da sudovi sve ažurnije objavljaju pravosnažne odluke. Ipak, pretragu sudske prakse bi bilo jednostavnije vršiti ukoliko bi sve odluke različitih instanci u istom predmetu bile međusobno povezane (putem hyperlink-a). Ovakva tehnička mogućnost već postoji, čak se i koristi u rijetkim slučajevima, ali bi morala postati standardizovana praksa. Vjerovatno tehničkim propustom, dešava se da pojedine odluke budu objavljene bez anonimiziranja a što može voditi kršenju prava na privatnost.

U odnosu na slobodan pristup informacijama, analizom je utvrđeno da se na portalu www.sudovi.me, na stranicama svih pojedinačnih sudova, nalazi Zakon o slobodnom pristupu

informacijama. Međutim, na većini stranica pojedinačnih sudova nema prečišćenih tekstova koji uključuju izmjene Zakona. Dodatno, samo četiri suda imaju objavljene Vodiče za slobodan pristup informacijama, a i ti dokumenti su zastarjeli.

Sva tužilaštva imaju objavljen Zakon o slobodnom pristupu informacijama, Vodič za slobodan pristup informacijama i Obrazac za slobodan pristup informacijama, kao i spisak zahtjeva kojima je odobren pristup.

Preporučuje se:

- Objavljivanje Komunikacionog protokola sudova u Crnoj Gori na portalu www.sudstvo.me i podsticanje sudija da što više učestvuju u javnom životu i to osim na stručnim i naučnim skupovima, podsticati prisustvo na fakultetima, kao i u medijima;
- Da se prilikom izrade komunikacione strategije Državnog tužilaštva normira u kojim situacijama državni tužioci mogu davati izjave za javnost i učestvovati u televizijskim emisijama, uz ohrabrenje tužiocima da budu prisutniji i aktivniji u javnosti kad je riječ o stručnim istupima;
- Inicirati saradnju sa univerzitetima koja bi obezbijedila učešće i prisutnost predstavnika pravosuđa na pravnim i drugim fakultetima;
- Da se prilikom izrade novog pravosudnog portala na adekvatan i prijemčiv način opišu i objasne ustavne i zakonske nadležnosti pravosudnih organa;
- Da novi pravosudni portal sadrži posebne odjeljke za saopštenja, odvojene od najava seminara, predavanja, informacija o učešćima na stručnim i naučnim skupovima;
- Da novi pravosudni portal promoviše pozitivne efekte koje postižu pravosudni organi. U tom smislu preporučuje se i redovno objavljivanje jednostavnih infografika koji pokazuju smanjenje broja zaostalih predmeta, smanjenje dužine trajanja postupka i slično;
- Što veća transparentnost postupaka kojima se utvrđuje disciplinska odgovornost i povreda etičkih pravila, kako bi javnost bila upoznata da nosioci pravosudnih funkcija podlježe ovakvoj vrsti odgovornosti;
- Objavljivanje godišnjih izvještaja o radu sudova u propisanim rokovima;
- Preduzimanje daljih koraka radi zadovoljenja svih indikatora CEPEJ-a u izradi statistike i izvještaja;
- Preduzimanje mjera radi ujednačavanja izvještavanja sudstva i tužilaštva, te sistematsko analiziranje izvještaja i kreiranje politika;
- Povezivanje (putem hyperlink-a) svih objavljenih sudske odluke kako bi se olakšalo praćenje odlučivanja u svim instancama;
- Insistiranje na anonimiziranju svih objavljenih sudske odluke u skladu sa propisima;
- Ažurno objavljivanje prečišćenog teksta Zakona o slobodnom pristupu informacijama i godišnjih vodiča za pristup informacijama sa sajtovima.

LITERATURA

- Ustav Crne Gore, „Sl. list Crne Gore”, br. 1/07 i 38/13 – Amandmani I-XVI
- Zakon o krivičnom postupku, „Sl. list Crne Gore”, br.57/09, 49/10, 47/14, 2/15, 35/15, 58/15 i 28/18
- Zakon o parničnom postupku, „Sl. list Republike Crne Gore”, br. 22/04, 28/05, 76/06, „Sl. list Crne Gore” br. 47/15, 48/15, 51/17, 62/18 i 34/19
- Zakon o sudovima, „Sl. list Republike Crne Gore”, br. 5/02, 49/04 i „Sl. list Crne Gore” br. 22/08, 39/11, 46/13 i 48/13
- Zakon o državnom tužilaštvu, „Sl. list Crne Gore” br. 11/2015, 42/2015, 80/2017 i 10/2018
- Strategija reforme pravosuđa 2014-2018
- Nacrt Strategije reforme pravosuđa 2019-2022
- Strategija za odnose sa javnošću i informisanje Sudskog savjeta 2018-2020
- Pravilnik o unutrašnjem poslovanju Državnog tužilaštva, „Sl. list Crne Gore” br. 51/2010 i 44/2012
- Sudski poslovnik, „Sl. List Crne Gore” br. 26/2011, 44/2012 i 2/2014
- Izvještaj Tužilačkog savjeta za 2018. godine
- Izvještaj Sudskog savjeta za 2018. godinu
- Izvještaj Evropske komisije o Crnoj Gori za 2019. godinu

Centar za građansko obrazovanje (CGO), Istraživanje javnog mnjenja o transparentnosti pravosuđa, <http://media.cgo-cce.org/2019/04/CGO-Transparentnost-pravosuda-PPT-F.pdf>

Fos medija, Suspendovan sajt crnogorskog tužilaštva, <https://fosmedia.me/infos/drustvo/suspendovan-sajt-crnogorskog-tuzilastva>

Sudski savjet, <http://sudovi.me/sscg>

Vrhovi sud Crne Gore, <https://sudovi.me>

Apelacioni sud Crne Gore, <https://sudovi.me/ascg>

Upravni sud Crne Gore, <https://sudovi.me/uscg>

Privredni sud Crne Gore, <https://sudovi.me/pscg>

Viši sud u Podgorici, <http://sudovi.me/vspg>

Viši sud u Bijelom Polju, <http://sudovi.me/vsbp>

Osnovni sud Ulcinj, <http://sudovi.me/osul>

Osnovni sud Herceg Novi, <http://sudovi.me/oshn>

Osnovni sud Kotor, <http://sudovi.me/osko>

Osnovni sud Plav, <http://sudovi.me/ospl>

Osnovni sud Rožaje, <http://sudovi.me/osro>

Osnovni sud Cetinje, <http://sudovi.me/osct>

Osnovni sud Bar, <http://sudovi.me/osbr>

Osnovni sud Bijelo Polje, <http://sudovi.me/osbp>

Osnovni sud Kolašin, <http://sudovi.me/oskl>

Osnovni sud Berane, <http://sudovi.me/osba>

Osnovni sud Nikšić, <http://sudovi.me/osnk>

Osnovni sud Žabljak, <http://sudovi.me/oszb>

Osnovni sud Pljavlja, <http://sudovi.me/ospv>

Osnovni sud Podgorica, <http://sudovi.me/osdg>
Osnovni sud Danilovgrad, <http://sudovi.me/osdg>
Viši sud za prekršaje Crne Gore, <http://sudovi.me/vspcg>
Sud za prekršaje u Budvi, <http://sudovi.me/spbd>
Sud za prekršaje u Podgorici, <http://sudovi.me/sppg>
Sud za prekršaje u Bielom Polju, <http://sudovi.me/spbp>
Vrhovno državno tužilaštvo, <http://tuzilastvocg.me/index.php/vrhovno-drzavno-tuzilastvo>
Specijalno državno tužilaštvo,
<http://tuzilastvocg.me/index.php/odjeljenje-za-suzbijanje-organizovanog-kriminala-korupcije-terorizma-i-ratnih-zlocina>
Više državno tužilaštvo Podgorica,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=categories&id=19&Itemid=123
Više državno tužilaštvo Bijelo Polje,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=categories&id=20&Itemid=124
Osnovno državno tužilaštvo Podgorica,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=categories&id=21&Itemid=125
Osnovno državno tužilaštvo Cetinje,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=categories&id=27&Itemid=133
Osnovno državno tužilaštvo Bar,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=categories&id=22&Itemid=127
Osnovno državno tužilaštvo Ulcinj,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=categories&id=25&Itemid=129
Osnovno državno tužilaštvo Kotor,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=categories&id=23&Itemid=128
Osnovno državno tužilaštvo Herceg Novi,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=categories&id=26&Itemid=132
Osnovno državno tužilaštvo Nikšić,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=categories&id=24&Itemid=130
Osnovno državno tužilaštvo Kolašin,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=categories&id=30&Itemid=134
Osnovno državno tužilaštvo Bijelo Polje,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=article&id=381&Itemid=126
Osnovno državno tužilaštvo Pljevlja,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=article&id=346&Itemid=137
Osnovno državno tužilaštvo Berane,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=article&id=345&Itemid=131
Osnovno državno tužilaštvo Rožaje,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=article&id=344&Itemid=136
Osnovno državno tužilaštvo Plav,
http://tuzilastvocg.me/index.php?option=com_content&view=article&id=322&Itemid=135
Sajt Vrhovnog suda Republike Hrvatske <http://www.vsrh.hr>
Sajt Državnog odvjetništva Republike Hrvatske, <http://www.dorh.hr>

